

Dr. Skirmantas BIKELIS

Teisės instituto Baudžiamosios justicijos
tyrimų skyriaus tyrėjas
Gedimino pr. 39/Ankštoji g. 1
LT-01109 Vilnius
Tel. (8 5) 210 16 69
El. p. *skirmantas@teise.org*

Dr. Gintautas SAKALAUSKAS

Teisės instituto Kriminologinių tyrimų
skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas
Tel. (8 5) 210 16 65
El. p. *gintautas@teise.org*

LAISVĖS ATĖMIMU IKI GYVOS GALVOS NUTEISTŲ ASMENŲ LYGTINIS PALEIDIMAS: TARPTAUTINIAI STANDARTAI, UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS IR PASIŪLYMAI LIETUVAI¹

Straipsnyje analizuojami laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinio paleidimo tarptautiniai standartai, užsienio šalių teorija ir praktika, pristatoma teisinė ir praktinė situacija Lietuvoje, pateikiami siūlymai, kaip ją reikėtų ir būtų galima keisti.

ĮVADAS

Laisvės atėmimas iki gyvos galvos daugelyje pasaulio šalių taikomas kaip griežčiausia bausmė už sunkiausius nusikaltimus. Kita vertus, lietuvių ir daugelyje kitų kalbų² vartojama šios bausmės sąvoka seniai nebeatitinka jos esmės ir turinio – dažniausiai „iki gyvos galvos“ ši bausmė nėra vykdoma, numatant švelnesnes ar griežtesnes įstatymines sąlygas, kurioms esant šia bausme nuteistas asmuo gali būti (lygtinai) paleistas iš įkalinimo įstaigos. Tokią daugelio šalių teisę ir praktiką iš esmės lemia šie motyvai:

¹ Straipsnis parengtas Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2008 m. gegužės 22 d. pavedimu (rašto Nr. (1.39)-73-4436) Teisės institute (iki 2008 m. liepos 1 d.) surinktos medžiagos ir atliktos analizės pagrindu. Atsižvelgiant į temos aktualumą, analizės dalis spausdiname šiame žurnalo „Teisės problemos“ numeryje. Su visa apžvalga, kurioje analizuojama 15 Europos šalių teisė ir praktika šioje srityje (66 psl.), galima susipažinti Teisės instituto bibliotekoje.

² Anglų k. – *life imprisonment*, prancūzų k. – *prison à perpétuité*, vokiečių k. – *lebenslange Freiheitsstrafe*, lenkų k. – *kara dożywotniego pozbawienia wolności*, rusų k. – *пожизненное заключение*, ispanų k. – *prisión perpetua*, olandų k. – *levenslange gevangenisstraf*, italų k. – *L'ergastolo*, portugalų k. – *prisóo perpétua*, švedų k. – *livstids fängelse*.

– resocializacijos ir integracijos siekiai, išplaukiantys iš socialinės valstybės principų, taikytini, jei tik tai įmanoma, visiems asmenims, nepriklausomai nuo paskirtos baudmės pobūdžio, turinio ir formos;

– vadovaujantis teisinės valstybės principu, kriminalinė baudmė negali būti absoliuti, turi būti numatomos galimybės ją sušvelninti (žmogaus teisių ir konstitucinis kontekstas);

– nėra humaniška, racionalu, ekonomiška ir tikslinga asmenį (ypatingai – sulaukusį garbingo amžiaus) toliau kalinti, jei jis nebekelia grėsmės visuomenei;

– paliekama viltis kada nors išėiti į laisvę suteikia motyvacijos keistis, mokytis ir elgtis pagal priimtas elgesio normas; tai yra papildomas argumentas ir su tokiais asmenimis dirbantiems pareigūnams bei specialistams – tiek palaikant būtiną drausmę, tiek ir ieškant savo darbo prasmės.

Šis straipsnis skirtas tarptautinių standartų, susijusių su laisvės atėmimo iki gyvos galvos baudmės vykdymu, taip pat Europos Sąjungos šalių teisės ir praktikos šioje srityje analizei, situacijos Lietuvoje pristatymui. Lietuvoje nei Baudžiamasis, nei Bausmių vykdymo kodeksas nenumato galimybės (lygtinai) paleisti laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistą asmenį, išskyrus malonės arba amnestijos tvarka. Ši principinė pozicija, pagal kurią (lygtinis) paleidimas į laisvę, taikant įstatymines lygtinio paleidimo nuostatas, nėra įmanomas, o laisvės atėmimo iki gyvos galvos baudmės vykdymas įprastiniais atvejais turėtų būti tęsiamas iki nuteistojo mirties, išskiria Lietuvą iš Europos Sąjungos teisinės kultūrinės erdvės (kaip anksčiau ilgą laiką išskyrė mirties „bausmės“ taikymas).

Analizės pabaigoje siūlomi galimi teisiniai šios problemos sprendimo būdai, kurie galėtų būti pasirinkti, atsižvelgiant į šio klausimo sprendimu suinteresuotų institucijų bei asmenų siūlymus ir apibendrintas diskusijas.

TARPTAUTINIŲ TEISĖS AKTŲ NUOSTATOS, SUSIJUSIOS SU LYGTINIO PALEIDIMO TAIKYMU LAISVĖS ATĖMIMU IKI GYVOS GALVOS NUTEISTIEMS ASMENIMS

Lietuvos Respublikos ratifikuotų tarptautinių sutarčių nuostatos

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau vadinama – Konvencija, EŽTLK), kurią Lietuvos Respublika ratifikavo 1995 m. balandžio 27 d. įstatymu Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų rati-

fikavimo,³ 3 straipsnyje yra numatyta: „*Niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminančią jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas*“.

Europos žmogaus teisių teismas 2001 m. spalio 16 d. sprendime byloje *Einhorn prieš Prancūziją* (App. Nr. 71555/01) pažymėjo, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės taikymas, nenumatant galimybės bausmę sušvelninti, gali kelti abejonių dėl jos atitikties Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsniui (p. 27).⁴

Konvencijos 5 str. 1 dalyje įtvirtinta nuostata: „*Niekam negali būti atimta laisvė kitaip, kaip šiais atvejais ir pagal įstatymo nustatytą tvarką:*

a) kai jis teisėtai sulaikomas, remiantis kompetentingo teismo sprendimu;“⁵

To paties straipsnio 4 dalyje įtvirtinta: „*Kiekvienas, kuriam atimta laisvė dėl sulaikymo ar suėmimo, turi turėti teisę kreiptis į teismą skųsdamasis, kad neteislingai sulaikytas; teismas nedelsdamas turi priimti sprendimą ir, jeigu asmuo sulaikytas neteisėtai, nuspręsti jį paleisti*“.

Europos žmogaus teisių teismas 2002 m. gegužės 28 d. sprendime byloje *Stafford prieš Jungtinę Karalystę* (App. Nr. 46295/99) pažymėjo, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė taikoma siekiant atpildo ir atgrasymo, taip pat individualios prevencijos tikslų. Atpildo ir atgrasymo tikslas pasiekiamas nustatant tam tikrą privalomą išbūti laisvės atėmimo terminą. Šiam terminui pasibaigus, tolimesnis bausmės taikymas pateisinamas visuomenės apsaugos nuo kaltininko keliamo pavojaus interesais. Kaltininko pavojingumas ilgainiui gali kisti ir tai kelia naujus bausmės pagrįstumo klausimus Konvencijos 5 str. 4 dalies pagrindu.⁶ Juos turi spręsti šio straipsnio reikalavimus atitinkanti (teisminė) institucija. Teismas pabrėžė, kad pirminis (t. y. pirmos instancijos) ir apeliacinis teismo procesai negali kartą ir visam laikui pagrįsti nuteistojo laisvės atėmi-

³ Žin., 1995, Nr. 37-913; 2006, Nr. 17-595.

⁴ Žr. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=71555/01%20%20by%20%20Ira%20%20Samuel%20%20EINHorn%20%20France&sessionId=14189266&skin=hudoc-en>

⁵ Originalus angliškas tekstas yra: „(a) *the lawful detention of a person after conviction by a competent court; (...)*“. Taigi Konvencijos 5 str. 1 dalies a punkte, taip pat ketvirtoje šio straipsnio dalyje sąvoka „detention“ yra plati ir apima ne tik sulaikymą, kaip kardomąją priemonę, bet ir bet kokią laisvės atėmimą, taigi ir laisvės atėmimo bausmę. Tokiu aiškinimu remiasi ir Europos žmogaus teismo teismas (žr. žemiau pateikiamas sprendimų ištraukas).

⁶ Žr. ankstesnę išnašą.

mu iki gyvos galvos laikymo nelaisvėje Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies požiūriu (p. 87).⁷ 2003 m. spalio 16 d. sprendime byloje *Wynne prieš Jungtinę Karalystę* (App. Nr. 67385/01) teismas pakartojo šias nuostatas, taip pat išaiškino, kad Konvencijos 5 str. 4 dalies nuostatos reikalauja periodinio nuteistojo keliamo pavojaus (teisminio) įvertinimo, atliekamo tinkama žodine procedūra, kuri, be kita ko, sudarytų galimybę teismui apklausti liudytojus dėl aplinkybių, apibūdinančių nuteistojo pavojingumą (p. 24, 25).⁸

Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (toliau vadinama – Paktas), prie kurio Lietuvos Respublika prisijungė Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. kovo 12 d. nutarimu Nr. I-1136 Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų,⁹ 10 str. pirmoji dalis numato: „*Su visais asmenimis, kuriems atimta laisvė, turi būti elgiamasi humaniškai ir gerbiant prigimtinių žmogaus asmenybės orumą.*“ Trečioji šio straipsnio dalis numato: „*Penitenciarinėje sistemoje nuteistiesiems numatomas toks režimas, kurio pagrindinis tikslas yra jų pataisa ir socialinis perauklėjimas.*“¹⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad šios Pakto nuostatos nenumato išimčių kokioms nors nuteistųjų grupėms (pvz., nuteistiesiems iki gyvos galvos), kurioms galėtų būti keliami kiti įkalinimo tikslai ir nebūtų taikomi humaniško elgesio standartai.

Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto (toliau vadinama – Statutas), kurį Lietuvos Respublika ratifikavo 2003 m. balandžio 1 d. įstatymu Dėl Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto ratifikavimo,¹¹ 110 straipsnyje numatyta: „*Nuteistajam atlikus du trečdalius bausmės arba, jeigu jam paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, atlikus 25 metus bausmės, Teismas peržiūri bausmę ir sprendžia, ar ją sumažinti.*“

⁷ Žr. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Stafford&sessionid=14189266&skin=hudoc-en>

⁸ Žr. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Wynne&sessionid=14189266&skin=hudoc-en>

⁹ Žin., 1991, Nr. 9-244.

¹⁰ Pažymėtina, kad anglų kalba yra toks tekstas: „*The penitentiary system shall comprise treatment of prisoners the essential aim of which shall be their reformation and social rehabilitation.*“ Prancūzų kalba: „*Le régime pénitentiaire comporte un traitement des condamnés dont le but essentiel est leur amendement et leur reclassement social.*“ Taigi žodžiai „*pataisa*“ ir „*socialinis perauklėjimas*“ lietuviškame vertime panaudoti, siekiant prisitaikyti prie nacionalinės sistemos, ir neatitinka teksto originalo bei šiuolaikinės europinės laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslų tradicijos. Plačiau žr. *Sakalauskas G. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė // Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2007, Nr. 2, p. 122-134.*

¹¹ Žin., 2003, Nr. 49-2156.

Europos Sąjungos Tarybos pagrindų sprendimai

Europos Sąjungos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimo 2002/584/TVR Dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos¹² 5 str. 2 dalyje yra numatyta: „*Jei už nusikalstamą veiką, dėl kurios yra išduotas Europos arešto orderis, baudžiama laisvės atėmimu iki gyvos galvos arba įkalinimu iki gyvos galvos, minėto arešto orderio vykdymui gali būti taikomas reikalavimas, kad išduodančioji valstybė narė savo teisės sistemoje turėtų nuostatas dėl skirtos bausmės ar kitokios priemonės persvarstymo gavus tokį prašymą arba ne vėliau kaip po 20 metų, arba turėtų nuostatas dėl malonės suteikimo, kurio asmuo turi teisę prašyti pagal išduodančiosios valstybės narės teisę arba praktiką, siekdamas, kad tokia bausmė arba priemonė nebūtų vykdoma*“.

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijos

Europos Tarybos Ministrų komitetas 1976 m. vasario 17 d. priiemoje rezoliucijoje Nr. (76)2 Dėl elgesio su ilgam terminui nuteistais kaliniais rekomenduoja valstybėms narėms užtikrinti, kad visų kalinių, taip pat nuteistųjų iki gyvos galvos, bylos būtų peržiūrimos siekiant nustatyti, ar jau galima kiek įmanoma anksčiau suteikti lygtinį paleidimą.

Europos Tarybos Ministrų komitetas 2003 m. rugsėjo 24 d. priimtos rekomendacijos Nr. (2003) 22 valstybėms narėms Dėl lygtinio paleidimo (parolio) bendruosiuose principuose taip pat teigia, kad, norint sumažinti žalingą įkalinimo poveikį ir skatinti kalinių išliejimą į visuomenę sąlygomis, padedančiomis garantuoti laisvėje esančios visuomenės saugumą, įstatymai lygtinį paleidimą turėtų leisti taikyti visiems laisvės atėmimo bausme nuteistiems asmenims, taip pat atliekantiems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę.

Taip pat pažymima (VIII skyrius), kad sprendimas dėl lygtinio paleidimo turėtų būti priimamas užtikrinant nuteistojo teisę dalyvauti nagrinėjant jo klausimą ir būti išklaustam, taip pat turi būti užtikrinama galimybė skusti šį sprendimą aukštesnei nepriklausomai ir nešališkai institucijai. Taigi faktiškai rekomenduojama nustatyti, kad lygtinio paleidimo klausimą spręstų teismas.

Europos Tarybos Ministrų komitetas 2003 m. spalio 9 d. priėmė rekomendaciją Nr. (2003) 23 valstybėms narėms Dėl įkalinimo įstaigų administracijos darbo su nuteistaisiais laisvės atėmimu iki gyvos galvos ir ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis. Šioje rekomendacijoje išreiškiamas bendras principas, kad teisinės padėties požiūriu neturėtų būti daromas skirtumas tarp nuteistųjų

vien dėl jų atliekamos bausmės termino ir su nuteistaisiais iki gyvos galvos turėtų būti dirbama remiantis taip pačiais principais, kaip ir su kitais ilgiems terminams nuteistais asmenimis.

Rekomendacijoje pabrėžiama, kad kiekvienam nuteistajam turi būti sudaromas individualus bausmės atlikimo planas ir pagal galimybes kuo aktyviau dalyvaujant pačiam nuteistajam. Šis planas turėtų būti sudaromas, remiantis kruopščiu nuteistojo keliamų pavojų ir jo poreikių įvertinimu. Rekomenduojama, kad šis įvertinimas būtų atliekamas aukštos kvalifikacijos specialistų specialioje nuteistųjų laikymo įstaigoje. Planas turėtų būti rengiamas kuo anksčiau, vos pradėjus atlikti bausmę, nuolatos peržiūrimas ir, esant būtinybei, koreguojamas.

Bausmės atlikimo plane turėtų būti numatyta:

- pradinė bausmės atlikimo vieta;
- nuteistojo perkėlimas į kitas įkalinimo įstaigas, laipsniškai švelninant jų režimą. Idealiu atveju bausmės atlikimas turėtų baigtis atviro tipo įstaigoje;
- darbas, mokymasis ir kitos priemonės, kurios padėtų prasmingai leisti laiką įkalinimo įstaigoje ir padidintų sėkmingos resocializacijos galimybes;
- dalyvavimas specialiose programose ir kitos priemonės, skirtos daryti įtaką nuteistojo keliamam pavojui bei jo poreikiams taip, kad būtų sumažintas jo elgesio antisocialumas įkalinimo įstaigoje ir recidyvo tikimybė po paleidimo iš įkalinimo įstaigos;
- dalyvavimas turiningo laisvalaikio renginiuose, siekiant sumažinti neišvengiamą ilgo kalinimo poveikį nuteistajam.

Rekomendacijoje pabrėžiama, kad turi būti ypač kruopščiai pasiruošima laikotarpiams prieš paleidžiant nuteistąjį iš įkalinimo vietos ir po paleidimo. Į šių laikotarpių planų paruošimą turėtų būti įtraukiamas pats nuteistasis, taip pat įstaigos ar organizacijos, kurios bus atsakingos už nuteistojo priežiūrą jį paleidus į laisvę.

KAI KURIŲ UŽSIENIO ŠALIŲ TEISĖ IR PRAKTIKA TAIKANT LYGTINĮ PALEIDIMĄ LAISVĖS ATĖMIMU IKI GYVOS GALVOS NUTEISTIESIEMS

Įvairios šalys pasirenka skirtingą lygtinio paleidimo čia aptariamų nuteistųjų formą bei turinį, kuris priklauso nuo šalies baudžiamosios teisinės ir bausmių vykdymo sistemos ypatumų. Apžvelgtina atskirų šalių teisė ir praktika. Pastebėtina, jog kai kurios Europos šalys (Ispanija, Kroatija, Norvegija, Portugalija,

Slovėnija) savo baudžiamuosiuose įstatymuose iš viso nenumato laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės. Žemiau pateikiami konkrečių šalių teisės aktų vertimai yra atlikti šio tyrimo autorių. Jie nelaikytini oficialia teisės aktų versija.

Airija

Nuteistųjų iki gyvos galvos lygtinį paleidimą reguliuoja 2003 metų Baudžiamojo teisingumo (laikino kalinių paleidimo) įstatymas (*Criminal Justice (Temporary Release of Prisoners) Act, 2003*), kuriuo buvo pakeistos kai kurios 1960 metų Baudžiamojo teisingumo įstatymo (*Criminal Justice Act, 1960*) nuostatos, pastarasis įstatymas, taip pat 1990 metų Baudžiamojo teisingumo įstatymas (*Criminal Justice Act, 1990*) ir 1939 metų Valstybinių nusikaltimų įstatymas (*Offences Against the State Act, 1939*); šie du įstatymai numato lygtinio paleidimo apribojimus.

Asmenį lygtinai (laikiniai) paleisti iš laisvės atėmimo vietos turi teisę Teisingumo, lygybės ir teisinės reformos ministras (anglų k. *Minister for Justice, Equality and Law Reform*), kuris sprendimą priima atsižvelgdamas į nuteistojo įkalinimo įstaigos viršininko, policijos (airių k. *Garda Siochana*), Probacijos tarnybos (anglų k. *Probation Board*) ir probacijos bei gerovės tarnybos (anglų k. *Probation and welfare service*) raportus ir rekomendacijas (1960 metų Baudžiamojo teisingumo įstatymo, pakeisto 2003 metų Baudžiamojo teisingumo (laikino kalinių paleidimo) įstatymu, 2 straipsnio 1 dalis, 2 dalies h punktas).

Airijos įstatymai nenumato konkretaus termino, kada yra peržiūrimos nuteistųjų iki gyvos galvos bylos ir sprendžiama dėl galimybės taikyti lygtinį paleidimą. Pagal nustatytas taisykles Probacijos tarnyba bylas peržiūri ir sprendžia, ar pateikti rekomendaciją teisingumo, lygybės ir teisinės reformos ministrui praėjus 7 metams nuo bausmės atlikimo pradžios.¹³ Nusprendus nesiūlyti nuteistojo lygtiniam paleidimui, jo byla peržiūrima po 3 metų.

Probacijos tarnyba paprastai neperžiūri bylų, kuriose nuteistieji bausmes atlieka už:

– nužudymą politiniais motyvais, valstybės vadovo, vyriausybės nario ar kitos valstybės diplomato nužudymą; policijos ar kalėjimų tarnybos pareigū-

¹² OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 34.

¹³ Parole Board Annual Report 2005. <http://www.justice.ie/en/JELR/ParoleReport05.pdf/Files/ParoleReport05.pdf>; taip pat http://www.citizensinformation.ie/categories/justice/prison-system/parole_board_of_ireland

no, vykdžiusio savo pareigas, nužudymą (1990 m. Baudžiamojo teisingumo įstatymo 3 str.);

– nužudymus, kaip juos apibrėžia 1939 m. Valstybinių nusikaltimų įstatymo 6 ir 18 straipsniai, t. y. dalyvaujant valstybės perversme ar antivalstybinėje organizacijoje.¹⁴

Laikino paleidimo trukmę ir sąlygas nustato Teisingumo, lygybės ir teisinės reformos ministras (1960 m. Baudžiamojo teisingumo įstatymo, pakeisto 2003 m. Baudžiamojo teisingumo (laikino kalinių paleidimo) įstatymu, 2 str. 1 dalis). Laikinas paleidimas gali trukti ir iki nuteistojo mirties.

Probacijos ir gerovės tarnyba nuo pat bausmės atlikimo pradžios nuolat rengia detalius nuteistojo poreikių ir pažeidimų rizikos raportus, iš kurių sprendžiama apie jo vidinių nuostatų ir elgesio progresą. Šie, kartu ir kitų institucijų raportai yra ministro sprendimo dėl nuteistojo laikinojo paleidimo pagrindas. Rengiant nuteistąjį laikinam paleidimui, vėlgi, atsižvelgiant į jo keliamo pavojaus veiksnius ir jo poreikius, yra parengiamas laikinojo paleidimo planas. Jame nustatomos paleidimo sąlygos, nuteistojo išsipareigojimai, jo priežiūros tvarka ir pan. Plane paprastai nurodomi terminai, kada Probacijos ir gerovės tarnyba turi parengti paleidžiamojo asmens progreso ataskaitas. Šiose ataskaitose rašoma, kaip vykdomos paleidimo plane numatytos sąlygos, nurodomi įvykę nuteistojo gyvenimo būdo, elgesio, gyvenimo aplinkybių pokyčiai, nurodomi siūlymai dėl laikinojo paleidimo sąlygų pakeitimo ir kt.¹⁵

Probacijos ir gerovės tarnybos raporte teigiama, kad didelė dalis laikinai paleistų nuteistųjų iki gyvos galvos geba įsitvirtinti visuomenėje.

Šiuo metu Airijoje yra laikinai paleista 60 nuteistųjų iki gyvos galvos.¹⁶

Iš viso 2006 metais Airijoje laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę atliko 234 asmenys (5,54 nuteistųjų iki gyvos galvos iš 100 tūkst. gyventojų). Pagal pastarąjį rodiklį Airija užima trečią vietą tarp Europos valstybių (nusileisdama

¹⁴ Žr. http://www.citizensinformation.ie/categories/justice/prison-system/parole_board_of_ireland

¹⁵ Pagal Probation & Welfare Service Life Sentence Supervision Notice, February 2005. [http://www.probation.ie/pws/websitepublishing.nsf/attachmentsbytitle/Life+Sentence+Supervision+Notice+February+2005/\\$file/Life+Sentence+Supervision+Notice+February+2005.pdf](http://www.probation.ie/pws/websitepublishing.nsf/attachmentsbytitle/Life+Sentence+Supervision+Notice+February+2005/$file/Life+Sentence+Supervision+Notice+February+2005.pdf)

¹⁶ Airijos Probacijos tarnybos duomenys:

<http://www.probation.ie/pws/websitepublishing.nsf/Content/Probation+Work+and+Research-Probation+work+with+adults-Supervised+Temporary+Release>

tik Jungtinei Karalystei ir Graikijai), ir Lietuvą (2,8 nuteistųjų iki gyvos galvos iš 100 tūkst. gyventojų (2006)) lenkia beveik du kartus.¹⁷

Anglija ir Velsas

Nuteistųjų iki gyvos galvos lygtinį paleidimą reguliuoja 2003 metų Baudžiamojo teisingumo įstatymas (*Criminal Justice Act, 2003*)¹⁸ ir 1997 metų Nusikaltimų (nuosprendžių) įstatymas (*Crime (Sentences) Act, 1997*).¹⁹

Anglijoje ir Velse įstatymai nenustato konkretaus minimalaus kalinimo termino, kuriam suėjus iki gyvos galvos kalėti nuteistam asmeniui atsiranda lygtinio paleidimo galimybė (anglų k. *tarrif period*, toliau vadinama – lygtinio paleidimo terminas). Šį terminą kiekvienu individualiu atveju nustato bylą nagrinėjantis teismas, skirdamas bausmę.

Tuomet, kai sankcijoje laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos yra numatyta kaip *alternatyvi bausmė* (*t. y. jos skyrimas nėra privalomas*), įstatymai neapibrėžia net ir rekomenduojamo minimalaus lygtinio paleidimo termino. Jį nustato bylą nagrinėjantis teisėjas savo nuožiūra.

Tuomet, kai laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos įstatyme yra numatyta kaip vienintelė galima bausmė (*t. y. jos skyrimas yra privalomas*), įstatymai nustato rekomenduojamus minimalius lygtinio paleidimo terminus.

Visų pirma Baudžiamojo teisingumo įstatymo 269 str. 4 dalis ir Baudžiamojo teisingumo įstatymo 21 priedo (toliau vadinama – Priedas) 4 str. numato atvejus, kada teismas turėtų nenustatyti lygtinio paleidimo termino. Vadinausi, kad šiuose straipsniuose minimais atvejais asmeniui nesuteikiama galimybė būti paleistam iš įkalinimo įstaigos.

Baudžiamojo teisingumo įstatymo 269 str. 4 dalis ir Priedo 4 str. 1 dalis numato, kad lygtinio paleidimo terminas nenustatomas, jei nuteistasis nusikaltęs būdamas vyresnis nei 21 metų ir teismas mano, kad nusikaltimo sunkumas yra išskirtinis. Priedo 4 str. 2 dalyje yra pateikiamas sąrašas nusikaltimų, kurie paprastai turėtų būti vertinami kaip išskirtinio sunkumo:

¹⁷ Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE I: Survey 2006, Strasbourg, 23 January 2008. [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co%20operation/prisons_and_alternatives/statistics_space_i/pc-cp%20\(2007\)%2009%20rev3%20-%20e%20\(SPACE%202006\)%2023-01-08.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co%20operation/prisons_and_alternatives/statistics_space_i/pc-cp%20(2007)%2009%20rev3%20-%20e%20(SPACE%202006)%2023-01-08.pdf)

¹⁸ Žr. http://opsi.gov.uk/acts/acts2003/ukpga_20030044_en_1.htm

¹⁹ Žr. http://opsi.gov.uk/acts/acts1997/ukpga_19970043_en_1

a) dviejų ar daugiau žmonių nužudymas, jei kiekvienas iš nužudymų yra susijęs su:

- (i) kruopščiu pasirengimu ar planavimu, arba
- (ii) aukos pagrobimu, arba
- (iii) seksualinio ar sadistinio pobūdžio veiksmais,

(b) vaiko nužudymas, jei padarytas žiauriai ar dėl seksualinių, ar sadistinių motyvų,

(c) nužudymas dėl politinių, religinių ar ideologinių motyvų,

(d) nužudymas įvykdytas asmens, anksčiau jau nuteisto už nužudymą.

Priedo 5 straipsnis numato atvejus, kada rekomenduojamas minimalus lygtinio paleidimo terminas yra 30 metų. Tai atvejai, kai nuteistasis nusikalsdamas buvo vyresnis nei 18 metų ir jo nusikaltimą teismas vertina kaip labai sunkų, bet ne tokį sunkų, kaip nurodytieji Priedo 4 straipsnyje. Pagal Priedo 5 str. 2 dalį, paprastai, tokiais nusikaltimais pripažįstami:

a) policininko ar kalėjimo pareigūno, vykdančių savo pareigas, nužudymas,

b) nužudymas panaudojant šaunamąjį ginklą ar sprogmenis,

c) nužudymas dėl savanaudiškų paskatų,

d) nužudymas siekiant padaryti poveikį teisingumo vykdymui,

e) nužudymas, apimantis seksualinio ar sadistinio pobūdžio veiksmus,

f) dviejų ar daugiau asmenų nužudymas,

g) nužudymas, padarytas dėl rasinių ar religinių motyvų ar dėl nukentėjusio asmens seksualinės orientacijos,

h) nužudymas, kaip jis apibūdintas Priedo 4 straipsnio 2 dalyje, bet padarytas jaunesnio nei 21 metų asmens.

Priedo 4 str. 6 dalis numato, kad visais kitais atvejais asmenims, kurie nusikalto būdami vyresni nei 18 metų, tinkamas minimalus lygtinio paleidimo terminas yra 15 metų.

Dėl nuteistųjų iki gyvos galvos lygtinio paleidimo, kai laisvės atėmimo bausmė yra numatyta kaip *vienintelė galima bausmė*, sprendžia valstybės sekretorius (anglų k. *Secretary of State*), atsižvelgdamas į nepriklausomos Lygtinio paleidimo tarnybos (anglų k. *Parole Board*) rekomendacijas ir Lordo Vyriausiojo Teisėjo (anglų k. *Lord Chief Justice*) bei bylą nagrinėjusio teisėjo (jeigu yra tokia galimybė) nuomonę (Nusikaltimų (nuosprendžių) įstatymo 29 str.).

Dėl nuteistųjų iki gyvos galvos lygtinio paleidimo, kai laisvės atėmimo bausmė baudžiamajame įstatyme iki gyvos galvos yra numatyta kaip *alternatyvi bausmė*

(*t. y. jos skyrimas nėra privalomas*), sprendžia valstybės sekretorius, remdamasis Lygtinio paleidimo tarnybos rekomendacija (Nusikaltimų (nuosprendžių) įstatymo 28 str.5 pastraipa).

Pirmąjį nuteistojo iki gyvos galvos pavojingumo (rizikos veiksnių) vertinimą Lygtinio paleidimo tarnyba atlieka likus 3 metams iki nustatyto paleidimo galimybės termino arba atlikus 17 metų bausmės, jeigu tai yra trumpesnis terminas. Šiam vertinimui ruošiamasi, kartu koreguojamas kalinio negatyvus elgesys visą įkalinimo laikotarpį, nuo pat bausmės atlikimo pradžios. Pasiruošimas vyksta keliais etapais.²⁰

1) Pirminis apgyvendinimas Pagrindiniame centre (anglų k. Main Center).

Pagrindiniame centre nuteistasis iki gyvos galvos apgyvendinamas pirmuosius 3 metus. Čia kvalifikuoti specialistai tiria ir vertina nuteistą bei rengia detalų bausmės atlikimo planą. Šiame plane nurodomos pagrindinės probleminės sritys, kurioms turi būti skiriamas dėmesys, reikiamos priežiūros ir ugdymo priemonės. Nuteistasis supažindinamas su tuo planu.

Vėliau nuteistasis išsamiai vertinamas kas 3 metus, taip pat daromi kasmetiniai jo įvertinimai. Be to, kasmet, atsižvelgiant į nuteistojo įvertinimą, suformuluojami trumpalaikiai uždaviniai, kurių sprendimo sėkmė žymima kasmetiniuose įvertinimuose. Pagal visus šiuos duomenis vertinama nuteistojo raida. Tai yra medžiaga vėlesniam Lygtinio paleidimo tarnybos vertinimui, atliekamam priartėjus paleidimo terminui.

2) Apgyvendinimas įvairaus saugumo lygio kalėjimuose

Praėjus 3 metams Pagrindiniame centre, yra sprendžiama dėl nuteistojo perkėlimo į kitą laisvės atėmimo įstaigą (griežto (B kategorijos) arba vidutinio (C kategorijos) saugumo lygio kalėjimus). Mažiausiai kas treji metai, atsižvelgiant į ataskaitas apie nuteistą ir jo poreikius, nurodytus bausmės atlikimo plane, sprendžiama dėl jo perkėlimo į švelnesnes laikymo sąlygas ir daugiau atsakomybės suteikiančias įkalinimo įstaigas. Pažymėtina, jog tam, kad būtų keičiamas bausmės atlikimo režimas (įstaiga), reikalaujama akivaizdaus nuteistojo nuostatų ir elgesio pagerėjimo.

²⁰ Pagal *The Management and Review of Life-Sentence Prisoners in England and Wales* by Vicki V. R. Harris // *Long-Term Offenders* 1992 – Volume 4, Number 2, http://www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e042/042q_e.pdf

3) Bausmės atlikimas atvirosiomis sąlygomis

Esant Lygtinio paleidimo tarnybos rekomendacijai bei Kalėjimų ministro pritarimui, nuteistasis gali būti perkeltas į atvirąją įkalinimo įstaigą (D kategorijos įkalinimo įstaigą). Tai neaptverta įstaiga, kurioje nuteistieji turi teisę už jos ribų dirbti ar dalyvauti mokymo programose, taip pat aplankyti savo namus.

4) Pasiruošimas paleisti nuteistąjį

Priartėjus paleidimo galimybės terminui, Lygtinio paleidimo tarnyba atlieka nuteistojo įvertinimą. Lygtinio paleidimo tarnybai nusprendus rekomenduoti asmenį paleisti iš įkalinimo įstaigos, jei tam siūlymui pritaria valstybės sekretorius, nustatoma preliminari paleidimo data. Asmuo dar kurį laiką atlieka bausmę atviromis sąlygomis, o vėliau 6–9 mėnesiams perkeliamas į ikipaleidiminių namus (anglų k. *pre-release hostel*), esančius šalia įkalinimo įstaigų. Čia jam keliamas uždavinys susirasti darbą ir pradėti reintegraciją į visuomenę. Galutinis sprendimas dėl asmens paleidimo priimamas atsižvelgiant į pasiruošimo paleisti nuteistąjį laikotarpio rezultatus.

Paleidžiamam asmeniui įteikiamas paleidimo sąlygų nuorašas (anglų k. *life licence*). Šios sąlygos yra taikomos asmeniui visą likusį jo gyvenimą. Asmenį prižiūri ir apie jo reintegraciją į visuomenę valstybės sekretoriui ataskaitas rašo Probacijos tarnyba. Po mažiausiai ketverių metų ir esant Probacijos tarnybos rekomendacijai, vidaus reikalų ministras gali atšaukti asmens priežiūrą. Kita vertus, asmuo gali būti grąžintas atlikti bausmę, jei valstybės sekretorius mano, kad tai yra būtina dėl visuomenės saugumo.

1992 metų duomenimis, tik 2 proc. paleistų nuteistųjų padarė sunkius nusikaltimus per pirmuosius dvejus metus po paleidimo ir 4 proc. – per pirmuosius penkerius metus.

2005 metais Anglijoje ir Velse laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę atliko 5883 asmenys. Pagal absoliutų jų skaičių Anglija ir Velsas pirmauja Europoje, o pagal jų skaičių 100 tūkst. gyventojų (11,02) nusileidžia tik Škotijai (12,84). Pažymėtina, kad pagal absoliutų nuteistųjų iki gyvos galvos skaičių antrą – trečią vietas užimančiose Vokietijoje ir Turkijoje nuteistųjų iki gyvos galvos yra tris kartus mažiau (atitinkamai 1864 ir 1844). Taip pat pažymėtina, kad santykinis nuteistųjų iki gyvos galvos skaičius Europoje (neskaitant Jungtinių Karalystės) tik keturiuose valstybėse viršija 3 nuteistuosius iki gyvos galvos iš 100 tūkst. gyventojų (Graikijoje 5,64, Airijoje 5,54²¹, Liuksemburge 3,30, Al-

²¹ 2006 m. duomenys.

banijoje 3,03), tad Anglija ir Velsas pagal šį rodiklį keletą kartų lenkia daugelį kontinentinės Europos valstybių.²²

Austrija

Austrijos baudžiamojo kodekso²³ (toliau vadinama – Austrijos BK) 18 straipsnyje įtvirtinta, jog laisvės atėmimo bausmė gali būti iki gyvos galvos arba terminuota. Terminuotos laisvės atėmimo bausmės trukmė – nuo vienos dienos iki 20 metų. Pagal Austrijos BK 36 straipsnį, asmenims iki 21 metų laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos neskiriama.

Austrijos BK 46 str. 5 dalyje įtvirtinta, jog „*teisės pažeidėjas, nuteistas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme, negali būti lygtinai paleistas anksčiau, nei atliks penkiolikos metų laisvės atėmimo bausmę. Jei ši sąlyga išpildyta, jis gali būti lygtinai paleidžiamas tuomet, kai pagal jo asmenį, buvusį gyvenimą, dorą elgesio perspektyvą ir elgesį kalint tikėtina, kad jis nenusikals pakartotinai ir netgi dėl veikos sunkumo nėra būtina toliau atlikti bausmę, jog kitiems būtų daromas poveikis nenusikalsti*“. Lygtinai paleidus laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistą asmenį, jam nustatoma dešimties metų bandomasis laikotarpis (Austrijos BK 48 str. 1 d.). Teismas skiria lygtinai paleistajam nurodymus (Austrijos BK 51 str.), taip pat probacijos tarnybos pagalbą (Austrijos BK 52 str.). Jis gali pratęsti bandomąjį terminą iki penkiolikos metų (Austrijos BK 53 str.).

Pagal Austrijos BK laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė gali būti paskirta tik už tyčines veikas, dėl kurių tiesiogiai buvo atimta gyvybė bent vienam žmogui (išimtis – padėjimas nusižudyti, už kurį numatoma 5 metų laisvės atėmimo bausmė (Austrijos BK 78 str.), taip pat masinio naikinimo ginklų gamyba, kuomet žmogaus mirtis nėra būtina sąlyga (Austrijos BK 177a str. 2 d.)). Už genocidą numatoma tik laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, kitais atvejais – kaip alternatyva terminuotam laisvės atėmimui (Austrijos BK 321 str. 1 d.).

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal Austrijos BK, be paminėtų veikų, taip pat gali būti skiriama už: nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis (Mord; 75 str.), prievartinį pagrobimą, sukėlusį mirtį (102 str. 3 d.), sunkų

²² Duomenų šaltinis: Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE I: Survey on Prison Populations, Survey 2005, Strasbourg, 30 January 2007.

http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co%2Doperation/prisons_and_alternatives/statistics_space_i/Council%20of%20Europe_SPACE%20I%20-%202005%20-%20final%20version.pdf

²³ Strafgesetzbuch vom 23. Januar 1974, mit späteren Änderungen bis 8. Mai 2006.

plėšimą, sukėlusį mirtį (143 str. 3 d.), padegimą, sukėlusį mirtį (169 str. 3 d.), oro piratavimą, sukėlusį daugelio žmonių mirtį (185 str. 2 d.), tyčinį grėsmės oro transporto eismo saugumui sukėlimą, sukėlusį daugelio žmonių mirtį (186 str. 3 d.), išžaginimą, sukėlusį mirtį (201 str. 2 d.), sunkų seksualinį neveiksnaus asmens prievartavimą, sukėlusį mirtį (206 str. 3 d.).

2008 m. gegužės 1 d. Austrijos įkalinimo įstaigose kalėjo 193 laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteisti asmenys (Steino, Garsteno, Karlau ir Švarcau įkalinimo įstaigose).²⁴

Vokietija

Pagal Vokietijos baudžiamojo kodekso²⁵ (toliau vadinama – Vokietijos BK) 38 straipsnį laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė laikytina terminuoto laisvės atėmimo išimtimi, kai jos trukmė neribojama: „*Laisvės atėmimo bausmė yra terminuota, jei įstatymas nenumato laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės*“ (Vokietijos BK 38 str. 1 d.). Terminuotos laisvės atėmimo bausmės trukmė yra nuo 1 mėnesio iki 15 metų (Vokietijos BK 38 str. 2 d.). Esant įstatyme numatytiems bausmę švelninantiems pagrindams, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė gali būti mažinama iki terminuoto laisvės atėmimo nuo 3 iki 15 metų (Vokietijos BK 49 str. 1 d. 1 p.).

Pagal Vokietijos BK 54 str. 2 dalį laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė negali būti skiriama subendrinus kelias terminuotas laisvės atėmimo bausmes. Apskritai, subendrinta bausmė negali siekti visų bausmių sumos (Vokietijos BK 54 str. 1 d.). Subendrinant kelias laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes, skiriama tik viena laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė.

Pagal Jaunimo teismo įstatymo nuostatas²⁶ jaunuoliams iki 18 m. nustatyta maksimali laisvės atėmimo trukmė 10 metų; bausmė iki gyvos galvos jiems netaikoma (Vokietijos Jaunimo teismo įstatymo 18 str. 1 d.).

Vokietijos Konstitucinis teismas 1977 m. nagrinėjo laisvės atėmimo iki gyvos galvos konstitucingumą. Jis pripažino, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė neprieštarauja Vokietijos konstitucijai, tačiau, atsižvelgiant į žmogišką orumą bei teisinės valstybės principą, yra būtina numatyti *įstatyminę* gali-

²⁴ Österreich – für 10 Delikte gibt es lebenslang // Blaulicht und Graulich – das Online Magazin, 01.05.2008. <http://diegalerie.wordpress.com/2008/05/01/osterreich-fur-10-delikte-gibt-es-lebenslang/>

²⁵ Strafgesetzbuch vom 15. Mai 1871, in der Fassung vom 11. März 2008.

²⁶ Jugendgerichtsgesetz, in der Fassung vom 11. Dezember 1974 mit späteren Änderungen.

mybę būti paleistam į laisvę ir vien malonės galimybės *nepakanka*.²⁷ Pabrėžiama, kad ir nuteistieji iki gyvos galvos turi teisę į resocializaciją bei integraciją.²⁸ Bausmių vykdymo įstatymai nenumato šiai kategorijai nuteistųjų jokių su tuo susijusių (jų padėtį griežtinančių) išimtinių nuostatų.

Vokietijos BK 57a straipsnis numato neatliktos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės dalies vykdymo atidėjimą:

„57a straipsnis. Neatliktos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės dalies vykdymo atidėjimas

(1) *Teismas atideda neatliktos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės dalies vykdymą, kai:*

- 1) *atlikta penkiolika metų bausmės,*
- 2) *nėra sunkios nuteistojo kaltės, dėl kurios reikėtų vykdyti bausmę,*
- 3) *yra 57 str. 1 dalies 1 sakinio 2 ir 3 punktuose numatytos sąlygos. 57 str. 1 dalies 2 sakinyje ir 5 dalis galioja atitinkamai.*

(2) *Atlikta bausmė 1 dalies 1 sakinio 1 punkto prasme yra bet koks laisvės atėmimas, kurį nuteistasis atliko dėl savo veikos.*²⁹

(3) *Bausmės vykdymo atidėjimo trukmė yra penkeri metai. 56 str. 2 dalies 1 sakinyje ir 56b–56g straipsniai bei 57 str. 3 dalies 2 sakinyje galioja atitinkamai.*

(4) *Teismas gali nustatyti ne ilgesnį kaip dvejų metų terminą, iki kurio pabaigos nuteistasis negali teikti prašymo atidėti jam likusios bausmės dalies vykdymą.“*

Čia nurodomas Vokietijos BK 57 str. reglamentuoja neatliktos terminuotos laisvės atėmimo bausmės dalies vykdymo atidėjimą. Atkreiptinas dėmesys į šio straipsnio 1 dalies 1 sakinio 2 ir 3 punktus, 2 sakinį bei 3 ir 5 dalis:

„57 straipsnis. Neatliktos terminuotos laisvės atėmimo bausmės dalies vykdymo atidėjimas

(1) *Teismas atideda neatliktos terminuotos laisvės atėmimo bausmės dalies vykdymą, kai:*

- 1) *atlikti du trečdaliai paskirtos bausmės, bet ne mažiau kaip du mėnesiai,*
- 2) *tai gali būti pateisinama atsižvelgiant į visuomenės saugumo interesus ir*
- 3) *nuteistasis sutinka.*

²⁷ Žr. BVerfGE 45, 187; taip pat Zierlein K. G. Grundrechtsschutz im Strafrecht, Strafverfahrens- und Strafvollzugsrecht unter Berücksichtigung der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts // Teisė, 2000, Nr. 36, p. 121.

²⁸ Laubenthal K. Strafvollzug. 3. Heidelberg: Aufl. Springer Verlag, 2003, p. 66.

²⁹ Taigi įskaičiuojamas ir iktėsininio suėmimo laikas (*aut. past.*).

Priimant sprendimą turi būti atsižvelgta į nuteistojo asmenybę, ankstesnę gyvenimą, veikas aplinkybes, teisinio gėrio, kuriam recidyvo atveju būtų sukeltas pavojus, svorį, nuteistojo elgesį įkalinimo įstaigoje, socialinę padėtį ir tikėtiną bausmės dalies vykdymo atidėjimo poveikį.

<...>

(3) 56a–56g straipsniai galioja atitinkamai; bausmės dalies vykdymo atidėjimo trukmė, net ir tuomet, kai ji vėliau sutrumpinama, negali būti mažesnė nei neatliktoji bausmės dalis. Jei nuteistasis atliko bent vienerių metų laisvės atėmimo bausmę, kol likusios dalies vykdymas buvo atidėtas, tuomet, kaip taisyklė, teismas jo priežiūrai ir vadovavimui likusiam bausmės dalies vykdymo atidėjimo laikui ar jo daliai skiria probacijos darbuotoją.

<...>

(5) Teismas gali neatidėti neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies vykdymo, jeigu nuteistasis davė nepakankamus arba klaidingus parodymus apie konfiskuotinus daiktus arba konfiskuotinais jie netapo todėl, kad nukentėjusiajam dėl veikos kilo teisė pagal 73 str. 1 dalies 2 sakinį.

<...>“

Taigi teismas gali neišleisti nuteistojo iki gyvos galvos, jei tai prieštarautų visuomenės saugumo interesams (Vokietijos BK 57 str. 1 d. 1 p.). Teismas apie tai turi nuspręsti, remdamasis eksperto išvada.

Kita būtina sąlyga – neturi būti sunkios kaltės kaip tolesnio bausmės atlikimo prielaidos. Kaltė ir jos sunkumas priklauso nuo bendrųjų kaltės nustatymo, skiriant bausmę, normų pagal Vokietijos BK 46 str. 1 dalį, pagal kurią kaltė yra atitinkamo dydžio bausmės skyrimo pagrindas. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Vokietijos BK numatyta tik už nusikalstamas veikas, susijusias su nužudymu esant sunkinančioms aplinkybėms arba sunkius nusikaltimus, sukėlusius nukentėjusiojo mirtį: nužudymas sunkinančiomis aplinkybėmis (Mord; BK 211 str.), ypatingai sunkus nužudymas (BK 212 str. 2 d.), genocidas (TT BK 6 str.),³⁰ nusikaltimai žmoniškumui (TT BK 7 str. 1 d. 1 ir 2 p.), karo nusikaltimai prieš asmenis (TT BK 8 str. 1 d. 1 p.), rengimasis karinei agresijai (BK 80 str.), valstybės išdavimas (BK 81 str.), seksualinis vaikų išnaudojimas, sukėlęs mirtį (BK 176b str.), seksualinis prievartavimas ir/

³⁰ Tarptautinei teisei priskirtini nusikaltimai numatyti atskirame teisės akte – Tarptautinės teisės baudžiamajame kodekse (Völkerstrafgesetzbuch vom 26. Juni 2002). Sutrumpintai jis pavadintas TT BK.

arba išžaginimas, sukėlęs mirtį (BK 178 str.), plėšimas/turto prievartavimas, sukėlęs mirtį (BK 251 str.), padegimas, sukėlęs mirtį (BK 306c str.), prievartinis žmogaus pagrobimas (BK 239a str. 3 d.), įkaitų paėmimas (239b str. 2 d.), branduolinis sprogdinimas (307 str. 3 d.), sprogdinimas (308 str. 3 d.), jonizuojančių spindulių panaudojimas (309 str. 4 d.), plėšikiškas vairuotojo užpuolimas (316a str. 3 d.), oro ar laivų transporto užpuolimas (316c str. 3 d.) ir kai kurie kiti nusikaltimai. Už pirmuosius 5 nusikaltimus laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė yra vienintelė sankcijoje numatyta bausmė. Teismas, skirdamas bausmę, nustato „įprastą“ teismojo kaltę, pavyzdžiui, paskirdamas jam laisvės atėmimą iki gyvos galvos už nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis pagal Vokietijos BK 211 str. (Mord). Šio straipsnio sankcija nebeleidžia kaltės labiau diferencijuoti, nes teismas gali paskirti vienintelę bausmę. Net ir tais atvejais, kai ši bausmė sankcijoje yra numatoma kaip alternatyva, jos „viduje“ negalimas joks diferencijavimas. Teismas, atsižvelgdamas į motyvus, nusikaltimo padarymo būdus, aukų skaičių ir kitas panašias aplinkybes bei nustatydamas „sunkią kaltę“, tokiu būdu pabrėžia didesnę teismojo kaltę nei reikia „tipiškam“ šios bausmės paskyrimo atvejui.³¹ Tokiu būdu laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos nuteistas asmuo, atkalėjęs 15 metų, gali nebūti iš karto paleidžiamas į laisvę (nors teisiškai tai yra įmanoma). Vidutiniškai nuteistieji iki gyvos galvos Vokietijos teismų praktikoje paleidžiami atkalėję vidutiniškai 17–20 metų skirtos bausmės. Jei nustatoma sunki kaltė, šis vidurkis padidėja iki 23–25 metų.³²

Pagal Vokietijos Laisvės atėmimo bausmės vykdymo kodeksą³³ ir nuteistieji iki gyvos galvos turi teisę į trumpalaikės išvykas bei atostogas, kai būna atlikę ne mažiau kaip 10 metų laisvės atėmimo bausmės arba jeigu jie jau yra perkelti į atviro tipo įstaigas ar tokiam perkėlimui yra tinkami (Vokietijos Laisvės atėmimo bausmės vykdymo kodekso 13 str. 3 d.).

1 lentelėje pateikta nuteistųjų iki gyvos galvos Vokietijoje statistika (kiekvienų metų kovo 31 d.). Joje matyti, kad tokių asmenų kasmet daugėja. Didžioji dalis (maždaug 99 %)³⁴ laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmių skiria-

³¹ *Laubenthal K.* Strafvollzug. 3. Aufl. Springer Verlag. Heidelberg, 2003, p. 88.

³² Pagal www.wikipedia.de, Lebenslange Freiheitsstrafe.

³³ Strafvollzugsgesetz vom 16. März 1976 mit späteren Änderungen.

³⁴ *Morgenstern Ch.* „Lebenslang“ ernst nehmen – die Praxis der lebenslangen Freiheitsstrafe // *Neue Kriminalpolitik*, 2004, Nr. 2, p. 53.

ma už nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis (Mord; BK 211 str.). Kartu pažymėtina, jog Vokietijos baudžiamojoje teisėje išimtiniais atvejais gali būti skiriamas vadinamasis „saugus kalinimas“ (*Sicherungsverwahrung*) – pataisos ir saugumo priemonė. Ji skiriama nuosprendžiu arba nuteistajam jau kalint už padarytus sunkius nusikaltimus, kai įvertinus nusikaltėlio asmenybę padaroma išvada, kad jis ir atlikęs bausmę gali kelti pavojų visuomenei (Vokietijos BK 66–66b str.). 2007 m. kovo 31 d. taip kalinami buvo 427 asmenys.³⁵ Šie asmenys skaičiuojami kartu su nuteistaisiais iki gyvos galvos.

2 lentelėje pateiktas už nužudymus nuteistų asmenų skaičiaus dinamika Vokietijoje. Kaip jau buvo minėta, laisvės atėmimas iki gyvos galvos gali būti paskirtas ir už kitas nusikalstamas veikas, susijęs su tyčiniu ar neatsargiu gyvybės kitam žmogui atėmimu, tačiau dažniausiai ši bausmė skiriama už nužudymą. Palyginus abi lenteles matyti, kad nuteistųjų iki gyvos galvos daugėja sparčiau nei kasmet šia bausme nuteisiamų asmenų. Norint atsakyti į klausimą, kodėl taip yra, reikėtų atskiro tyrimo.³⁶ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad per 2007 m. Lietuvoje už nužudymą (Lietuvos BK 129 str.) buvo nuteisti 276 asmenys,³⁷ o tai yra tik perpus mažiau nei 20 kartų daugiau gyventojų turinčioje Vokietijoje (užregistruotų nužudymų santykio skirtumas mažesnis: 2007 m. Vokietijoje buvo užregistruoti 2347 nužudymai,³⁸ Lietuvoje – 280, t. y. daugiau nei 8 kartus mažiau, tačiau šie skaičiai bei jų palyginimas sudėtingesnis, nes esminius skirtumus gali lemti vien tik registravimo taisyklės bei praktika). Pastebėtina, jog vien šis palyginimas neleidžia daryti kategoriškų išvadų apie nusikalstamo elgesio (šiuo atveju – nužudymų) paplitimą abiejose šalyse. Pavyzdžiui, 2006 m. už sveikatos sutrikdymus Vokietijoje buvo nuteisti 63 063 asmenys, o Lietuvoje – „tik“ 1 441, t. y. per 40 kartų mažiau. Šie skirtumai gali atsirasti dėl skirtingos nusikalstamų veikų kvalifikavimo praktikos, formalios ir neformalios socialinės kontrolės intensyvumo skirtumų, galiausiai, ir dėl skirtingo žmonių agresyvumo.

³⁵ 2003 m. tokių asmenų buvo 306, 2004 m. – 304, 2005 m. – 350, 2006 m. – 375.

³⁶ *Morgenstern Ch.* „Lebenslang“ ernst nehmen – die Praxis der lebenslangen Freiheitsstrafe // Neue Kriminalpolitik, 2004, Nr. 2, p. 52-55.

³⁷ 2007 m. – 209.

³⁸ Polizeiliche Kriminalstatistik. Grundtabelle ohne Tatortverteilung ab 1987. <http://www.bka.de/pks/zeitreihen/pdf/t01.pdf>

2 lentelė.

Laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos atliekantys nuteistieji Vokietijoje³⁹

Metai	Nuteistieji* kovo 31 d.	Metai	Nuteistieji* kovo 31 d.
1980	956	1998	1450
1985	1062	1999	1513
1990	1149	2000	1598
1991	1177	2001	1658
1992**	1307	2002	1722
1993	1294	2003	2080
1994	1302	2004	2098
1995	1314	2005	2214
1996	1327	2006	2294
1997	1378	2007	2400

* Kartu su saugiai kalinamaisiais (*Sicherungsverwahrung*)

** Nuo 1992 m. visos Vokietijos žemės.

3 lentelė.

Nuteistieji už nužudymus Vokietijoje⁴⁰

Metai	Nuteistieji už nužudymus sunkinančiomis aplinkybėmis (Vokietijos BK 211 str. (Mord))	Nuteistieji už pasikėsinimą nužudyti sunkinančiomis aplinkybėmis (Vokietijos BK 211 str. (Mordversuch))	Nuteistieji už nužudymus (Vokietijos BK 212, 213 str. (Totschlag))	Iš viso
1970	197	...	217	414
1971	209	...	229	438
1972	197	...	289	486
1973	226	...	309	535
1974	315	...	377	692
1975	300	...	427	727
1976	320	...	454	774
1977	294	...	413	707
1978	246	...	442	688

³⁹ Pagal *Morgenstern Ch.* „Lebenslang“ ernst nehmen – die Praxis der lebenslangen Freiheitsstrafe / Neue Kriminalpolitik, 2004, Nr. 2, p. 52; Statistisches Bundesamt, www.destatis.de

⁴⁰ Statistisches Bundesamt, www.destatis.de

Straipsniai

1979	226	...	451	677
1980	235	...	447	682
1981	243	...	441	684
1982	264	...	597	861
1983	272	...	589	861
1984	300	...	540	840
1985	279	...	534	813
1986	258	...	447	705
1987	287	...	470	757
1988	188	68	436	692
1989	138	66	394	598
1990	142	52	371	565
1991	128	68	368	564
1992	167	64	420	651
1993	167	71	402	640
1994	178	81	471	730
1995	176	91	479	746
1996	185	84	491	760
1997	205	88	511	804
1998	234	102	533	869
1999	175	88	461	724
2000	194	93	413	700
2001	197	85	452	734
2002	121	100	392	613
2003	122	93	426	641
2004	144	98	405	647
2005	143	94	358	595
2006	116	88	362	566

Šveicarija

1942 m. sausio 1 d. įsigaliojusio Šveicarijos baudžiamojo kodekso (toliau vadinama – Šveicarijos BK)⁴¹ 40 straipsnis numato laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę kaip aukščiausią bausmę, kuri įstatymu skiriama išimtiniais atve-

⁴¹ Paskutinis pakeitimas įsigaliojo 2007 m. sausio 1 d. Šveicarijos baudžiamasis kodeksas: http://www.admin.ch/ch/d/sr/311_0/index.html

jais. Tai iš esmės yra keturios nusikalstamų veikų sudėty: ji numatyta nužudymo sunkinančiomis aplinkybėmis (Mord) atveju, kaip ne mažesnės nei 10 metų laisvės atėmimo bausmės alternatyva (112 str.), tokia pati sankcija – už genocidą (264 str.), už sunkų kėsinimąsi į šalies nepriklausomybę (266 str. 2 d.) tai yra vienintelė bausmė, o kaip alternatyva ne mažesnei kaip vienerių metų laisvės atėmimo bausmei ji taip pat numatyta už itin sunkų įkaitų paėmimą (185 str. 3 d.).

Terminuotos laisvės atėmimo bausmės trukmė – nuo 6 mėnesių iki 20 metų (Šveicarijos BK 40 str.).

Po 15 metų, ypatingais atvejais jau po 10 metų, nuteistasis laisvės atėmimu iki gyvos galvos gali būti paleistas lygtinai (Šveicarijos BK 86 str. 5 d.). Atliekantis šią bausmę asmuo bendromis sąlygomis gali dirbti ir gyventi už įkalinimo įstaigos ribų (Šveicarijos BK 77a str.).

Be laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, Šveicarijos BK taip pat numato ilgalaikį kalinimą (*Verwahrung*), kurio dabartinė reglamentavimo redakcija buvo priimta 2006 m. kovo 24 d., įsigaliojo 2007 m. sausio 1 d. įtvirtinta Šveicarijos BK 64 straipsnyje:

„1. Teismas paskiria ilgalaikį įkalinimą, jei kaltininkas padaro nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis, tyčinį nužudymą, sunkų kūno sužalojimą, išžaginimą, plėšimą, įkaitų paėmimą, padegimą, pasikėsiną į gyvybę arba padaro kitą veiką, už kurią gresia penkerių metų ar ilgesnė laisvės atėmimo bausmė ir kuria jis sunkiai pažeidė kito asmens psichinį, fizinį ar lytinį integralumą arba jį pažeisti siekė, ir jeigu:

a. dėl kaltininko asmenybės požymių, veikos aplinkybių ir jo gyvenimo aplinkybių galima tikrai tikėtis, kad jis padarys daugiau tokių veikų; arba

b. dėl išliekančio arba ilgai trunkančio psichinio sutrikimo, kuris buvo susijęs su padaryta veika, labai galima tikėtis, kad kaltininkas padarys daugiau tokio pobūdžio veikų ir priemonės pagal 59 straipsnį⁴² paskyrimas neduos teigiamų rezultatų.

2. Laisvės atėmimo bausmė vykdoma prieš tai. Lygtinio paleidimo nuostatos (86–88 str.) netaikomos.

3. Jeigu atliekant laisvės atėmimo bausmę tampa tikėtina, kad kaltininkas galės gyventi laisvėje, teismas turi teisę nustatyti lygtinio paleidimo datą ne anksčiau kaip atlikus du trečdalius laisvės atėmimo arba 15 metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės. Apie tai sprendžia teismas, kuris paskyrė ilgalaikį kalinimą. Atitinkamai taikomas 64a straipsnis.

⁴² Šis straipsnis reglamentuoja medicininių priemonių taikymą (*aut. past.*).

4. *Ilgalaikis kalinimas atliekamas medicininių priemonių vykdymo arba kalinimo įstaigoje pagal 76 str. 2 dalį. Būtina užtikrinti viešąjį saugumą. Kaltininkui teikiama psichiatrinė pagalba, jei ji būtina*“.

Pagal Šveicarijos BK 64a straipsnį, nuteistasis paleidžiamas iš ilgalaikio kalinimo (*Verwahrung*), kai tik nusprendžiama, kad jis gali gyventi laisvėje. Įstatymas nustato, jog tai turi būti daroma reguliariai (64b str.). Paleidžiant nustatomas nuo 2 iki 5 metų bandomasis terminas, per kurį gali būti paskirti nurodymai ir probacijos tarnybos pagalba. Teismas bausmę vykdančios institucijos teikimu gali bandomąjį terminą pratęsti dar nuo 2 iki 5 metų. Jeigu nuteistasis nevykdo nurodymų arba nebendradarbiauja su probacijos tarnyba, ar įtariama, jog padarys Šveicarijos BK 64 str. 1 dalyje numatytų veikų, jis grąžinamas į įkalinimo įstaigą. Atlikus bandomąjį laikotarpį, kaltininkas galutinai atleidžiamas nuo bausmės atlikimo.

TEISINĖ IR PRAKTINĖ SITUACIJA LIETUVOJE

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas⁴³ (toliau vadinama – Lietuvos BK) 42 straipsnyje numato terminuotą laisvės atėmimą (42 str. 1 d. 7 p., 50 str.) ir laisvės atėmimą iki gyvos galvos (42 str. 1 d. 8 p., 51 str.) kaip griežčiausias bausmes už nusikalstamas veikas. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Lietuvos BK Specialiojoje dalyje alternatyvioje sankcijoje kartu su laisvės atėmimu *nuo penkerių iki dvidešimties metų* numatyta už genocidą (99 str.), tarptautinės teisės draudžiamą elgesį su žmonėmis (100 str.), alternatyvioje sankcijoje kartu su laisvės atėmimu *nuo šešerių iki dvidešimties metų* už nusikalstamą susivienijimą (249 str. 2 d.), alternatyvioje sankcijoje kartu su laisvės atėmimu *nuo aštuonerių iki dvidešimties metų* už nužudymą (129 str. 2 d.), alternatyvioje sankcijoje kartu su laisvės atėmimu *nuo dešimties iki dvidešimties metų* už tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žudymą (101 str.), agresiją (110 str.), draudžiamą karo ataką (111 str. 2 d.), valstybės perversmą (114 str. 2 d.), kėsiniimąsi į Lietuvos Respublikos Prezidento gyvybę (115 str.), kėsiniimąsi į kitos valstybės ar tarptautinės viešosios organizacijos atstovo gyvybę (116 str.), už nusikalstamą susivienijimą (249 str.

⁴³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 09 26, Nr. VIII-1968 // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741, (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

3 d.), teroro aktą (250 str. 4 d.), orlaivio, laivo arba stacionarios platformos kontinentiniame šelfe užgrobimą (251 str. 4 d.), taigi iš viso 13 nusikalstamų veikų sudėčių sankcijose.

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės skyrimo praktika pavaizduota 4 lentelėje.

2007 m. gruodžio 31 d. Lietuvoje iš 6804 teismo nuosprendžiu įkalintų asmenų (paskyrus laisvės atėmimo ar arešto bausmes) 100 buvo nuteisti laisvės atėmimu iki gyvos galvos, tai sudarė 1,5 proc. visų įkalintųjų (žr. 5 lentelę).⁴⁴

4 lentelė.

Nuteistieji laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme Lietuvoje 1997–2007 m.⁴⁵

Metai	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Nuteista laisvės atėmimu iki gyvos galvos	3*	9*	0	6	14	8	9	6	8	6	7
Nuteista asmenų iš viso**	18100	19536	19672	20680	20915	19890	17555	17882	16007	14717	14057

* Kartu su mirties bausme, pakeista į laisvės atėmimą iki gyvos galvos.

** Atkreiptinas dėmesys, kad nuo 2006 m. Nacionalinės teismų administracijos pateikiamoje statistikoje išskiriamos tik paskirtų bausmių rūšys, t. y. nebeišskiriama, kaip anksčiau, kiek konkrečiai asmenų kokiomis bausmėmis buvo nuteista – pateikiama tik visų paskirtų bausmių struktūra. 2006 m. buvo paskirta 433, o 2007 m. – 476 daugiau bausmių, nei buvo nuteista asmenų (nes vienam asmeniui tam tikrais atvejais gali būti paskiriamos kelios bausmės). Ši pastaba svarbi tik visų kitų bausmių struktūros analizei, o laisvės atėmimo iki gyvos galvos kontekstu tai nėra svarbu – šiuo atveju ir asmenų, ir bausmių skaičius konkrečiais metais visuomet sutampa; mat vienam asmeniui gali būti paskiriama tik vienintelė laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė.

⁴⁴ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad 4 ir 5 lentelėse kai kuriais metais nuteistųjų iki gyvos galvos ir tokia bausmė atliekančių asmenų skaičiaus dinamika nesutampa. Pavyzdžiui, 1998 m., palyginus su 1997 m. tarp kalinių tokių asmenų padaugėjo net 22 (nuo 34 iki 56), nors per 1997–1998 m. tokia bausmė buvo nuteista tik 12 asmenų. Tai gali lemti įvairios procesinės aplinkybės (pavyzdžiui, ilgas apeliacijos ar kasacijos procesas ankstesniais metais) ar kiti statistikos sudarymo ypatumai, kuriems nustatyti reikėtų išsamaus tyrimo.

⁴⁵ Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Bausmių rūšys ir amnestijos taikymas (I instancijos teismuose). Nacionalinės teismų administracijos statistinė ataskaita. <http://www.nplc.lt/stat/atas/tdl/bbn-ba/bbn-ba.htm>

5 lentelė.

Nuteistųjų laisvės atėmimu iki gyvos galvos absoliutus ir santykinis skaičius Lietuvoje 1997–2007 m. (kiekvienų metų pabaigoje)⁴⁶

Metai	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Įkalinčių nuteistųjų iš viso	10364	11983	12205	7601	9755	9414	6701	6841	7010	7082	6804
Iš jų iki gyvos galvos	34	56	61	68	77	84	82	85	92	96	100
	0,3%	0,5%	0,5%	0,9%	0,8%	0,9%	1,2%	1,2%	1,3%	1,4%	1,5%

Lietuvos BK ir Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas⁴⁷ (toliau vadinama – Lietuvos BVK) numato įvairių galimybių sušvelninti (sutrumpinti) teismo paskirtą *terminuotą laisvės atėmimo bausmę*:

- taikant lygtinį atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimą švelnesne bausme (Lietuvos BK 77 str.);⁴⁸

- taikant lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų (Lietuvos BVK 157 str.);

- atleidžiant nuo bausmės dėl ligos (Lietuvos BK 76 str.);

- atleidžiant nuo visos ar dalies bausmės atlikimo pagal Seimo (įstatymu) priimtą amnestijos aktą (Lietuvos BK 78 str.);

- atleidžiant nuo visos ar dalies bausmės atlikimo pagal Respublikos Prezidento patenkintą malonės prašymą (Lietuvos BK 79 str.).

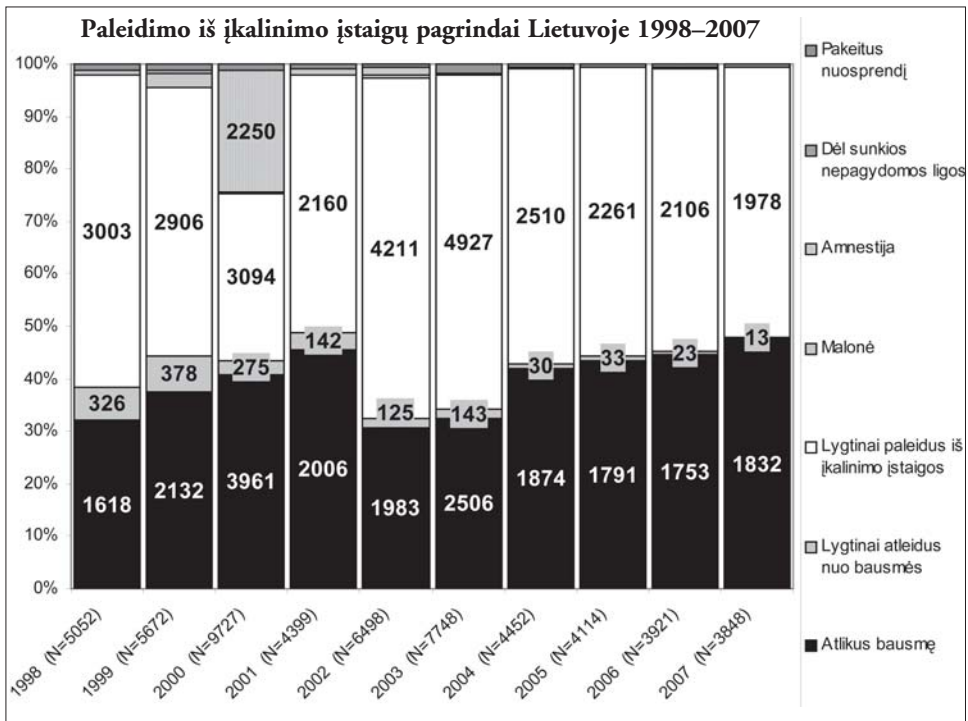
Šie bausmės švelninimo institutai numato skirtingas sąlygas, pagrindus, nuteistųjų asmenų kategorijas, turi skirtingą baudžiamąją politinę reikšmę, nevienoda ir jų praktinė reikšmė. Jų taikymas itin svarbus bei aktualus atliekant lais-

⁴⁶ Nuteistųjų skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė 1997–2007 m. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracijos reikalų skyrius. Nuo 2004 m. į bendrą įkalinčių nuteistųjų skaičių įtrauktas ir arešto bausmę atliekančių nuteistųjų skaičius, pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracijos reikalų skyrius. Nuteistųjų areštu skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė 2004–2007 m.; www.kalejimudepartamentas.lt

⁴⁷ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. 2002 06 27, Nr. IX-994 // Žin., 2002, Nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁴⁸ Lietuvos BK 94 str. reglamentuoja lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą arba laisvės atėmimo bausmės pakeitimo švelnesne bausme ypatumus nepilnamečiams. Kadangi laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės taikymas nepilnamečiams nėra aktualus, šio straipsnio nuostatos čia neanalizuojamos.

vės atėmimo bausmės (nes jos yra griežčiausios), iš esmės būtent įkalintiems asmenims jie ir yra skirti. Pažymėtina, jog pastaraisiais metais Lietuvoje apie 30–50 proc. visų įkalintų asmenų atlieka visą teismo paskirtą bausmę, kiti paleidžiami lygtinai (pagal BVK 157 str.), o kiti institutai taikomi retai (žr. *grafiką*).⁴⁹ Pavyzdžiui, 2007 m. iš viso buvo paleisti 3848 įkalinti asmenys. Iš jų – 1832 (47,6 proc.) atlikę visą bausmę, 1978 (51,4 proc.) lygtinai paleista iš pataisos įstaigų (Lietuvos BVK 157 str.). Pagal Lietuvos BK 77 straipsnį lygtinai atleisti nuo bausmės buvo tik 13 asmenų (0,3 proc.). Kiti paleidimo pagrindai taikyti dar rečiau.

Pagal Lietuvos BK 77 str. 3 dalį ir Lietuvos BVK 158 str. tiek lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimas švelnesne bausme, tiek lygtinis paleidimas iš

⁴⁹ Nuteistųjų skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė 1997–2007 m. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracijos reikalų skyrius. <http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/nut/nut.htm>

pataisos įstaigų *netaikomas asmenims, nuteistiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos*. Šiems nuteistiesiems pagal dabartinę įstatyminių reglamentavimą gali būti taikoma tik amnestija arba malonė, jie gali būti atleisti nuo bausmės dėl ligos.

Lietuvos BK 76 str. 2 dalyje įtvirtinta, jog asmuo, po nuosprendžio priėmimo susirgęs *sunkia nepagydoma liga, gali būti* atleistas nuo tolesnio bausmės atlikimo. Teismas turi atsižvelgti į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, nuteistojo asmenybę, jo elgesį kalint, ligos pobūdį ir atliktos bausmės laiką. Teoriškai ši norma *gali būti taikoma ir nuteistiesiems iki gyvos galvos*, tačiau nerurima duomenų, ar Lietuvos teismų praktikoje taip yra buvę.

Pagal Lietuvos BK 76 str. 3 dalį, nuo tolesnio bausmės atlikimo atleidžiamas asmuo, jei po bausmės paskyrimo *sutrinka jo psichika* ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti. Tokiu atveju teismas sprendžia dėl priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimo; pasveikęs asmuo *gali būti* siunčiamas toliau atlikti bausmę. Šios normos taikymo praktika asmenims, nuteistiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos, mums taip pat nėra žinoma. Tačiau sunku įsivaizduoti, kad teismas tokiam asmeniui, atleisdamas jį nuo bausmės atlikimo, nepaskirtų priverčiamųjų medicinos priemonių, o pasveikusio nesiųstų toliau atlikti bausmę. Taigi ši galimybė nelaikytina realiu asmens išlaisvinimu.

Nuteistiesiems iki gyvos galvos gali būti taikoma *amnestija*, tačiau nė viena iš 7 nepriklausomoje Lietuvoje po 1990 metų paskelbtų amnestijų nebuvo taikoma šios kategorijos nuteistiesiems.⁵⁰ Pažymėtina, jog LR Seimas turi teisę ją taikyti bet kurios kategorijos asmenims, nes amnestija, skelbiama įstatymu, turi tokią pačią juridinę galią kaip ir Lietuvos BK.

Respublikos Prezidentas nuteistiesiems iki gyvos galvos gali teikti *malonę*. Pagal patvirtintą tvarką (9 p.)⁵¹ asmenų, nuteistų laisvės atėmimu iki gyvos

⁵⁰ Žr. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos atstačius nepriklausomą Lietuvos valstybę. 1990 05 08, Nr. I-194 (Žin., 1990, Nr. 14-393); Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos pažymint Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimą. 1993 06 15, Nr. I-182 (Žin., 1993, Nr. 25-580); Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos. 1995 12 21, Nr. I-1153 (Žin., 1996, Nr. 4-89); Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos už kai kurių operacijų užsienio valiuta norminių aktų pažeidimą. 1996 07 10, Nr. I-1455 (Žin., 1996, Nr. 71-1708); Lietuvos Respublikos įstatymas dėl dalinės amnestijos akto. 1998 12 22, Nr. VIII-994 (Žin., 1999, Nr. 1-1); Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos akto. 2000 04 11, Nr. VIII-1619 (Žin., 2000, Nr. 35-973); Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos pažymint Lietuvos Respublikos Konstitucijos dešimties metų sukaktį. 2002 11 07, Nr. IX-1182 (Žin., 2002, Nr. 112-4981).

⁵¹ Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas dėl malonės komisijos sudarymo ir jos nuostatų. 2007 02 15, Nr. 1K-880 (Žin., 2007, Nr. 22-823).

galvos, malonės prašymai gali būti svarstomi ne anksčiau kaip atkalėjęs 20 metų skirtos bausmės. Neturima žinių, ar šiems asmenims malonė kada nors buvo pritaikyta (tam reikėtų atskiro tyrimo, nes Respublikos Prezidento veiklos ataskaitose pateikiamas tik bendras nagrinėtų ir patenkintų malonės prašymų skaičius, neišskiriant, kokiomis bausmėmis malonės prašytojai buvo nuteisti).

Lietuvos BK 51 str. 2 dalyje įtvirtinta nuostata: „*Jeigu baudžiamasis įstatymas numato galimybę švelninti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę, sušvelnintos laisvės atėmimo bausmės terminas negali būti trumpesnis negu dvidešimt penkeri metai*“ tėra savotiškas „Trojos arklys“ galimybės sušvelninti (sutrumpinti) laisvės atėmimo bausmei iki gyvos galvos įstatyminiam įtvirtinimui. Ji tiesiog paminėta prie laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės apibrėžimo, taigi yra savotiška „užuomina“. Ji negali būti tiesiogiai taikoma kaip lygtinio paleidimo prielaida (išskyrus malonės arba amnestijos atvejus), nes nėra numatytos nei jos taikymo sąlygos, nei pagrindai.

Lietuvos BK 51 str. 3 dalis numato, kad pirmuosius dešimt metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atlikę asmenys gali būti perkelti į pataisos namus. Perkėlimo sąlygas detalizuoja Lietuvos BVK 165 straipsnis. Šia nuostata iš esmės siekiama išvengti kol kas vienintelio Lukiškių kalėjimo perpildymo, nes tokių kalinių daugėja, o jų padėtis po perkėlimo iš esmės nesikeičia. Mat pagal Lietuvos BVK 165 straipsnį jie vis tiek laikomi atskirai arba izoliuoti nuo kitų nuteistųjų (vienas esminių pataisos namų privalumų yra tai, kad kaliniai turi didesnę judėjimo laisvę, tačiau atskiro laikymo ir izoliavimo sąlyga iš kalėjimo perkeltiems kaliniams jos nesuteikia), nors ir gali įgyti daugiau teisių (pasimatymų ir kt.). Kartu atkreiptinas dėmesys, kad toks reguliavimas (žr. *pirmą skyrių*) neatitinka Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2003 m. spalio 9 d. rekomendacijoje Nr. (2003)23 Dėl įkalinimo įstaigų administracijos darbo su nuteistaisiais laisvės atėmimu iki gyvos galvos ir ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis išreikšto „neatskyrimo“ (anglų k. *non-segregation*) principo, kuris skelbia, kad nuteistieji iki gyvos galvos neturėtų būti izoliuojami nuo kitų nuteistųjų vien jiems paskirtos bausmės trukmės pagrindu. Be to, minėtu reguliavimu kliudoma visiškai realizuoti ir kitus toje rekomendacijoje įtvirtintus „atsakomybės“, „normalizacijos“ ir „progreso“ principus. Pagal juos atliekančiam bausmę, atsižvelgiant į ankstesnę jo asmenybės raidą, turi būti sudaromos tokios kalinimo sąlygos, kurios laipsniškai panašėtų į gyvenimo visuomenėje sąlygas ir vis daugiau padėtų imtis asmeninės atsakomybės gyvenime. Įgyvendinti tuos principus galima tik neizoliuojant nuteistojo laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuo kitų nuteistųjų.

Keltinas klausimas, ar laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteistiems asmenims šalia galimybės būti atleistiems nuo dalies bausmės amnestijos ir malonės tvarka, turėtų būti numatyta teisminė galimybė išeiti į laisvę anksčiau termino? Išanalizavus užsienio šalių šios srities teisę ir praktiką, akivaizdu, jog teisinis reguliavimas, nenumatantis teismo nuteistųjų laisvės atėmimu iki gyvos galvos lygtinio atleidimo nuo dalies bausmės klausimo sprendimo galimybės, išskiria Lietuvą iš kitų čia analizuotų Europos valstybių, tarp jų ir kaimyninių Latvijos, Estijos, Rusijos bei Lenkijos.⁵²

Jau minėta Europos Tarybos Ministrų komiteto 2003 m. rugsėjo 24 d. priimta rekomendacija Nr. (2003) 22 valstybėms narėms Dėl lygtinio paleidimo (parolio) (žr. *pirmą skyrių*). Tame dokumente, be kita ko, teigiama, kad įstatymai lygtinį paleidimą turėtų leisti taikyti visiems laisvės atėmimo bausme nuteistiems asmenims, taip pat atliekantiems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę. Pabrėžiama, kad sprendimas dėl lygtinio paleidimo turėtų būti daromas užtikrinant nuteistojo teisę dalyvauti nagrinėjant jo klausimą ir būti išklaustam, taip pat turi būti garantuojama galimybė skųsti šį sprendimą aukštesnei nepriklausomai ir nešališkai institucijai. Vadinasi, atleidimo nuo bausmės klausimo sprendimo politinio pobūdžio procedūra (amnestijos ar malonės tvarka) nėra pakankama, tad rekomenduojama nustatyti, kad lygtinio paleidimo klausimą spręstų teismas. Nagrinėjamos problemos kontekste itin svarbu tai, kad šioms nuostatoms Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija iš esmės suteikė nebe rekomendacinį, o privalomą pobūdį. Pagal susiklosčiusią šio Teismo praktiką (žr. *pirmą skyrių*), tolimesnis laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteisto asmens laikymas po tam tikro termino, kurį valstybė laiko būtinu bausmės atgrasymo ir atpildo tikslams pasiekti, periodiškai neperžiūrint teismine tvarka jo tolimesnio laikymo nelaisvėje pagrįstumo pažeidžia Konvencijos 5 str. 4 dalį. Be to, labai svarbi minėta Teismo išsakyta principinė nuostata, kad pirminis (t. y. pirmos instancijos) ir apeliacinis teismo procesai negali kartą ir visam laikui pagrįsti nuteistojo laisvės atėmimu iki gyvos galvos laikymo nelaisvėje Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies požiūriu.

Be to, svarbu pažymėti, kad daliai nuteistųjų laisvės atėmimu iki gyvos galvos Lietuva yra pripažinusi teisminę bausmės peržiūrėjimo ir sutrumpinimo galimybę. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto (toliau vadinama – Statutas), kurį Lietuvos Respublika yra ratifikavusi 2003 m. balandžio 1 d. įstatymu

⁵² Šių šalių teisė ir praktika buvo analizuojama Teisės instituto atliktoje apžvalgoje.

Dėl Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto ratifikavimo (žr. *pirmą skyrių*), 110 straipsnyje numatyta, kad, nuteistajam atlikus du trečdalius bausmės arba, jeigu jam paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, iškalėjus 25 metus, teismas peržiūri bausmę ir sprendžia, ar ją sumažinti. Pažymėtina, kad Lietuvos įstatymuose nenumačius teisės į teisminį bausmės peržiūrėjimą visiems nuteistiesiems iki gyvos galvos, susidarytų nelygi nuteistųjų iki gyvos galvos teisinė padėtis: nuteistieji už nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus (t. y. pačius sunkiausius nusikaltimus) teismo bausmės peržiūrėjimo galimybę turėtų, o kiti nuteistieji – ne. Lietuva, ratifikuodama Statutą, yra pripažinusi teismo bausmės peržiūrėjimo galimybę nuteistiesiems iki gyvos galvos, nuteistiesiems už pačius sunkiausius nusikaltimus, todėl manytina, būtų nenuoseklu, jei tokios galimybės nebūtų numatyta ir kitiems nuteistiesiems iki gyvos galvos.

Įgyvendinant šio straipsnio pirmame skyriuje minėtą Europos Sąjungos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimo 2002/584/TVR Dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos 5 str. 2 dalies nuostatą, Lietuvos BK 9¹ str. 6 dalyje buvo numatyta, kad jeigu Europos arešto orderis išduotas dėl nusikalstamos veikos, už kurią šį orderį išdavusios valstybės įstatymai numato laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę, Lietuvos Respublikos pilietis ar užsienietis perduodamas su sąlyga, kad Europos arešto orderį išdavusios valstybės įstatymai numato galimybę nuteistajam ne vėliau kaip atlikus dvidešimt metų laisvės atėmimo bausmės kreiptis dėl atleidimo nuo bausmės ar jos sušvelninimo.

Manytina, kad į Pagrindų sprendime ir Lietuvos BK 9¹ straipsnyje nurodytą 20 metų terminą turėtų būti atsižvelgiama sprendžiant, kokią Lietuvos įstatymuose būtų tikslinga nustatyti minimalų terminą, kada nuteistieji iki gyvos galvos turėtų teisę kreiptis dėl atleidimo nuo bausmės, jos sušvelninimo ar lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo įstaigų. Būtų nenuoseklu, jei siekdama apsaugoti savo piliečių ir kitų asmenų teises ir nustatydamas sąlygą, kad prašančioje perduoti asmenį valstybėje būtų nustatytas ne ilgesnis kaip 20 metų terminas, Lietuva savo nacionaliniuose įstatymuose jo nesilaikytų ir taikytų Lietuvos BK 51 str. 2 dalyje minimą 25 metų ar dar ilgesnį terminą. Kartu pažymėtina, kad jau minėtu Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu patvirtintų Malonės prašymų nagrinėjimo nuostatų⁵³ 9 punkte yra numatyta, jog asmenų, nuteistų

⁵³ Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas dėl malonės komisijos sudarymo ir jos nuostatų. 2007 02 15, Nr. 1K-880 (Žin., 2007, Nr. 22-823).

laisvės atėmimu iki gyvos galvos, malonės prašymai gali būti svarstomi ne anksčiau, kaip atlikus 20 metų laisvės atėmimo bausmės. Taigi, malonės prašymų nagrinėjimo reguliavimas, skirtingai nuo Lietuvos BK 51 str. 2 dalies nuostatos, visiškai dera su minėtomis Pagrindų sprendimo ir Lietuvos BK 9¹ straipsnio nuostatomis. Reikėtų siekti, kad teisinis reguliavimas būtų kuo nuoseklesnis, vengiant nepagrįstos atleidimo nuo bausmės klausimo svarstymo terminų įvairovės.

Dabartinis laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės absoliutumas kelia abejonių ir dėl jo konstitucingumo, nes ši bausmė faktiškai mažai kuo skiriasi nuo mirties bausmės. Žinoma, Lietuvoje apie tai galėtų spręsti tik Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Pažymėtina, jog viename nutarimų (2003 m. birželio 10 d.) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išsakyti argumentai, tiesa, kito baudžiamosios teisės instituto – švelnesnės bausmės skyrimo kontekstu, dar labiau stiprina abejones dėl tokio teisinio reglamentavimo konstitucingumo Lietuvoje. Anuomet teismas pažymėjo, kad tais atvejais, kai įstatymo leidėjas nustato griežtą sankciją, „*teismas, skirdamas bausmę, turi turėti galimybę atsižvelgti į visas baudžiamąją atsakomybę lengvinančias aplinkybes, taip pat ir į tas, kurios nėra expresis verbis nurodytos įstatyme, ir paskirti švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę*“.⁵⁴ Logiška manyti, jog tokia pozicija taikytina ir atleidimo nuo bausmės atvejams.

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės absoliutumas „iškrenta“ ne tik iš tarptautinio, užsienio, Lietuvos konstitucinio teisinio konteksto. Bausmės ar baudimo suabsoliutinimas (netgi kraštutinio sunkumo nusikaltimų atvejais) nederą ir Lietuvos baudžiamosios teisės sistemoje. Antai, jeigu asmuo padaro nusikaltimą, baustiną laisvės atėmimu iki gyvos galvos, valstybė jo nebaudžia suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo ar nuosprendžio vykdymo terminams (BK 95, 96 straipsniai)⁵⁵. Kuo grindžiamas tokių asmenų nebaudimas? Kaip rašo profesorius V. Piesliakas, „*senaties instituto įtvirtinimą baudžiamojoje teisėje pateisina tai, jog nusikalstamą veiką padaręs asmuo suėjus įstatyme nurodytiems terminams praranda pavojingumą. (...) Bausmės taikymas asmeniui, kuris nebėra pavojingas ir*

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Byla Nr. 13/02-22/02. 2003 06 10.

⁵⁵ Įdomu, kad baudimo absoliutumo principas netaikomas netgi nusikaltimams, kuriems apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis netaikoma (95 str. 5 d.). Šiems nusikaltimams senatis netaikoma, tačiau už juos nuteisti asmenys turi teisę į teisminį laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės peržiūrėjimą, kaip tai numato Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statuto 110 str. 2 d.

*kuriam nebereikalingos baudžiamojo poveikio priemonės, reikštų kerštą, savotišką atpildą, ir prieštarautų bausmės tikslams. Nusikalstamą veiką padaręs asmuo yra pavojingas. Tačiau laikui bėgant tokio asmens pavojingumas gali mažėti ar net visai išnykti*⁵⁶. Šie teiginiai yra universalūs. Jais galima vadovautis tiek kalbant apie senaties institutą, tiek apie laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę (žr. EŽTT sprendimus *pirmame skyriuje*). Jei valstybė tiki, kad nusikaltes asmuo *būdamas laisvėje* gali kelis ar keliolika metų nenusikalsti ir tokiu būdu prarasti pavojingumą, tad nemato prasmės jį bausti (BK 95 str.), logiška būtų tikėti, kad asmuo gali per tam tikrą laikotarpį prarasti pavojingumą ir *atlikdamas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę*, ypač taikant įvairias reabilitacines programas. Suprantama, kad tuo atveju tolimesnis kalinimas iki gyvos galvos taip pat turėtų būti laikomas beprasmišku. Deja, kol kas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės reguliavimas šios nuostatos neatspindi.

Atsižvelgiant į teisinį laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės reglamentavimą Lietuvoje, taip pat į tarptautinius teisės aktus bei rekomendacijas, užsienio (Europos Sąjungos) šalių teisę bei praktiką, siūlytina numatyti įstatymine lygtinio paleidimo procedūrą ir nuteistiesiems iki gyvos galvos. Pastebėtina, jog pagal galimą išankstinę nuostatą (*apriori*), toks teisinio reglamentavimo pakeitimas nelaikytinas vienareikšmišku baudžiamosios politikos, baudžiamosios atsakomybės ar bausmių vykdymo sąlygų švelninimu. Būtinybė numatyti įstatymine lygtinio paleidimo galimybę nuteistiesiems iki gyvos galvos yra neabejotina, atsižvelgiant į teisinės valstybės principą bei pagrindinio kriminalinės bausmės vykdymo – resocializacijos – tikslą (pagal Lietuvos BK 1 str. 1 d.). Sunku prognozuoti, kaip dažnai lygtinis nuteistųjų iki gyvos galvos paleidimas būtų taikomas teismų praktikoje. Suteikus lygtinio paleidimo galimybę šiems nuteistiesiems, galimas ir bausmių griežtėjimas – teismai (galbūt) dažniau skirs laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę, manydami, kad šie asmenys vis tiek galės būti paleisti lygtinai, nors, kaip minėta, pačią lygtinio paleidimo praktiką prognozuoti sunku. Tačiau svarbiausia šiuo atveju yra netgi ne laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės skyrimo bei atlikimo sąlygų švelninimas ar griežtinimas, o logiška teisinė bei organizacinė, šalies konstitucinius principus atitinkanti sistema, kuri suteiktų (bent teorinę) įstatymine galimybę išeiti į laisvę visiems

⁵⁶ *Piesliakas V.* Lietuvos baudžiamoji teisė. Kn. 2: aplinkybės, darančios įtaką baudžiamajai atsakomybei, ir nusikalstamos veikos teisiniai padariniai. Vilnius: Justitia, 2008, p. 414, 415.

nuteistiesiems, atitinkantiems tam tikras (griežtas) sąlygas. Taip pat pastebėtina, jog tokia galimybė turėtų palengvinti ir įkalinimo įstaigų veiklą.

SIŪLYMAS KEISTI TEISĖS AKTUS IR ĮGYVENDINTI ORGANIZACINES PRIEMONES

Pripažįstant, jog reikia numatyti lygtinio paleidimo galimybę numatyti ir laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistiems asmenims, būtinas teisinis mechanizmas, kuris taptų logiška dabartinės teisinės sistemos dalimi. Kaip minėta, Lietuvos BK ir Lietuvos BVK numato du iš dalies skirtingus lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų institutus: lygtinį atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimą švelnesne bausme (Lietuvos BK 77 str.),⁵⁷ taip pat lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų (Lietuvos BVK 157 str.). Šie du lygtinio paleidimo pagrindai skiriasi savo esme bei sąlygomis, skirtinga jų praktinė reikšmė. Be to, pastebėtina, jog šių dviejų institutų išskyrimas atrodo menkai pagrįstas teoriniu ir praktiniu požiūriu, o daugumoje kitų Europos Sąjungos šalių lygtinį atleidimą nuo (dažniausiai – laisvės atėmimo) bausmės reglamentuoja vienas teisinis institutas. Atrodytų, jog dviejų labai panašių institutų įtvirtinimas daugiau sietinas su istorinėmis aplinkybėmis (perimta tai, kas buvo senajame BK, kurio originalioje versijoje tarp aptariamų institutų buvo daugiau skirtumų nei yra šiuo metu).⁵⁸ Šių dviejų institutų skirtumai ir panašumai pateikti *6 lentelėje*. Reikėtų juos analizuoti bei palygti įtvirtinant įstatyminę laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinio paleidimo galimybę.

⁵⁷ Lietuvos BK 94 straipsnis reglamentuoja lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą arba laisvės atėmimo bausmės pakeitimo švelnesne bausme ypatumus nepilnamečiams. Kadangi laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės taikymas nepilnamečiams nėra aktualus, šio straipsnio nuostatos čia neanalizuojamos.

⁵⁸ Senojo BK 54² straipsnis, įrašytas 1977 m. kovo 30 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku, numatė lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo vietų, „privalomai įjungiant nuteistą į darbą“ (Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis kodeksas. Vilnius: Mintis, 1983, p. 58). Senojo BK 54 straipsnis numatė lygtinį atleidimą nuo bausmės prieš terminą ir bausmės pakeitimą švelnesne bausme nuteistiesiems ne vien laisvės atėmimu, bet ir šia bausme nuteistiems lygtinai, „privalomai įjungiant į darbą“, taip pat nuteistiems ištrėmimu, pataisos darbais, pasiuntimu į drausmės batalioną arba į auklėjimo-darbo profilaktoriumą, netgi asmenims, kurie pagal BK 54² straipsnį jau buvo lygtinai paleisti iš laisvės atėmimo vietų, juos „privalomai įjungiant į darbą“. Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, šių straipsnių turinys gerokai pasikeitė (iš viso buvo atsakyta dalies bausmių, taip pat „privalomo įjungimo į darbą“), jie supanašėjo, nors skirtinga forma išliko – abu straipsniai buvo perimti ir į naujuosius kodeksus, tik vienas šių straipsnių – į Lietuvos BK, kitas – į Lietuvos BVK.

6 lentelė.

Lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės (BK 77 str.) ir lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.) institutų palyginimas

Palyginimo kriterijai	Lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės (BK 77 str.)	Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.)
Teisinis reguliavimas	Baudžiamojoje teisėje (BK 77 str.; BK 94 str.) ir bausmių vykdymo teisėje (BVK 179 str.; BVK 140 str. 4 d.)	Bausmių vykdymo teisėje (BVK 157 str.)
Teisinė esmė	Laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų paskatinimo priemonė (BVK 140 str. 4 d.), skiriama už nepriekaištingą elgesį, iniciatyvą ir aktyvų dalyvavimą socialinės rehabilitacijos programose, stropų darbą bei mokymąsi (BVK 140 str. 1 d.)	Resocializacijos priemonė, taikoma išpareigojusiems doru elgesiu ir stropiu darbu įrodyti, kad pasitaisys asmenims, kuriuos įmanoma toliau taisyti prižiūrimus, bet neizoliuotus nuo visuomenės (BVK 157 str. 1 d.)
Teikimas taikyti	Įkalinimo įstaigų administracijų nuožiūra (140 str. 4 d.)	Privalomas įkalinimo įstaigų administracijoms (BVK 164 str. 1), kai tik atsiranda būtinos sąlygos
Taikanti institucija	Bausmės atlikimo vietos apylinkės teismas, bausmės vykdymo institucijos vadovo teikimu (BVK 179 str. 1 d.)	Bausmės atlikimo vietos apylinkės teismas, bausmės vykdymo institucijos vadovo teikimu (BPK 362 str. 2 d.)
Būtinos sąlygos	<p>1. Atlikta</p> <p>a) <i>ne mažiau kaip pusė</i> paskirtos bausmės už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą arba</p> <p>b) <i>ne mažiau kaip du trečdaliai</i> paskirtos bausmės už sunkų nusikaltimą, arba</p> <p>c) <i>ne mažiau kaip trys ketvirtadaliai</i> paskirtos bausmės už labai sunkų nusikaltimą, arba jeigu asmuo yra recidyvistas, arba</p> <p>d) <i>ne mažiau kaip vienas trečdalis</i> paskirtos bausmės už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, kurį padarė nėščia moteris, taip pat vienišas tėvas (motina), turintis vaiką iki 7 metų arba du ar daugiau nepilnamečių vaikų, kai jam (jai) tėvų valdžia nėra teismo apribota šių vaikų atžvilgiu</p> <p>2. Visiškai atlyginta nusikaltimu padaryta turtinė žala arba ji atlyginta ar pašalinta iš dalies ir įsipareigota per neatliktos bausmės laiką visiškai ją atlyginti ar pašalinti</p> <p>3. Savo elgesiu ir darbu laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu nuteistasis įrodė, kad jį galima lygtinai atleisti nuo bausmės prieš terminą arba laisvės atėmimo bausmę pakeisti švelnesne (BK 77 str. 1 d.)</p>	<p>Asmenys:</p> <p>1. Nuteisti laisvės atėmimu iki šešerių metų įskaitytinai už nusikaltimus, padarytus dėl neatsargumo, taip pat asmenys, nuteisti laisvės atėmimu už nesunkius nusikaltimus, ir kuriems teismas nustatė atlikti bausmę atvirose kolonijose, nepilnamečiai, nėščios moterys, taip pat asmenys, turintys vaikų iki septynerių metų arba du ir daugiau nepilnamečių vaikų (jei jiems neapribota tėvų valdžia), – kai jie yra faktiškai atlikę <i>ne mažiau kaip vieną trečdalį</i> paskirtos laisvės atėmimo bausmės</p> <p>2. Laikomi pataisos namuose lengvosios grupės sąlygomis, taip pat asmenys, nuteisti laisvės atėmimu daugiau kaip šešeriams metams už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus, ir kuriems teismas nustatė atlikti bausmę atvirose kolonijose, – kai jie yra faktiškai atlikę <i>ne mažiau kaip pusę</i> paskirtos laisvės atėmimo bausmės</p> <p>3. Laikomi pataisos namuose paprastosios grupės sąlygomis, – kai jie yra faktiškai atlikę <i>ne mažiau kaip du trečdalius</i> paskirtos laisvės atėmimo bausmės</p> <p>4. Laikomi kalėjime paprastosios grupės sąlygomis, taip pat pavojingi recidyvistai, – kai jie yra faktiškai atlikę <i>ne mažiau kaip tris ketvirtadalius</i> paskirtos laisvės atėmimo bausmės</p>

Palyginimo kriterijai	Lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės (BK 77 str.)	Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.)
Nustatomi įpareigojimai	<p>Teismas gali paskirti vieną arba kelis iš šių įpareigojimų:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Atlyginti arba pašalinti nusikaltimu padarytą turčinę žalą 2. Atsiprašyti nukentėjusio asmens 3. Teikti nukentėjusiam asmeniui pagalbą, kol šis gydomi 4. Pradėti dirbti ar užsiregistruoti darbo biržoje, be teismo sutikimo nekeisti darbo vietos 5. Pradėti mokytis, tęsti mokslą ar įgyti specialybę 6. Gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, kai nuteistasis sutinka 7. Be institucijos, prižiūrinčios bausmės vykdymo atidėjimą, sutikimo neišvykti iš gyvenamosios vietos ilgiau kaip septynioms paroms (BK 77 str., 2 d.; 75 str. 2 d.) 	<p>Teismas privalomai nustato vieną arba kelias iš šių pareigų:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Draudimą išeiti iš namų tam tikru laiku, jei tai nesušiję su darbu 2. Draudimą lankytis tam tikrose vietose, jei tai nesušiję su darbu 3. Draudimą išvykti ilgiau kaip septynioms paroms už gyvenamosios vietos rajono ribų be leidimo 4. Pareigą registruotis pataisos inspekcijoje nuo vieno iki keturių kartų per mėnesį 5. Pareigą gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, jei lygtinai paleidžiamas asmuo sutinka <p>Be to, darbingi asmenys per penkiolika dienų nuo paleidimo momento privalo įsidarbinti arba užsiregistruoti darbo biržoje ir pranešti apie tai bausmės vykdymo institucijai</p>
Netaikoma nuteistųjų kategorijoms	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pavojingam recidyvistui 2. Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistam asmeniui 3. Asmeniui, kuris jau buvo lygtinai atleistas nuo bausmės prieš terminą ir per neatliktos bausmės dalies laiką padarė naują tyčinį nusikaltimą 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Asmenims, nuteistiems už nusikaltimus Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai 2. Asmenims, kuriems mirties bausmė malonės arba amnestijos tvarka pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos, taip pat laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistiems asmenims 3. Asmenims, kurie neatlikę visos teismo paskirtos laisvės atėmimo bausmės buvo anksčiau lygtinai nuo jos atleisti prieš terminą ir neatliktos bausmės dalies metu vėl padarė tyčinį nusikaltimą 4. Asmenims, nuteistiems už tyčinius nusikaltimus, padarytus areštinėse, pataisos įstaigose ir kardomojo kalinimo vietose 5. Asmenims, laikomiems kalėjime ar pataisos namuose drausmės grupės sąlygomis
Papildomi reikalavimai	Teismui siunčiama įkalinimo įstaigos psichologinės tarnybos parengta išvada (BVK 179 str. 2 d.)	Teismui siunčiama įkalinimo įstaigos psichologinės tarnybos parengta išvada (BVK 164 str. 2 d.)
Pakartotinis teikimas	Ne anksčiau kaip po 6 mėn. nuo teikimo atmetimo dienos (BVK 179 str. 3 d.)	Ne anksčiau kaip po 6 mėn. po nutarties atsisakyti nuteistąjį lygtinai paleisti priėmimo dienos (BVK 164 str. 4 d.). Ne anksčiau kaip po vienerių metų, jei nuteistasis pažeidė lygtinio paleidimo sąlygas ir buvo pasiūstas toliau atlikti bausmę, skaičiuojant nuo šios nutarties vykdymo pradžios (BVK 164 str. 5 d.)

Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų
lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai

Palyginimo kriterijai	Lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės (BK 77 str.)	Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.)
Sąlygiškumas	Sąlyginis atleidimas. Besąlyginis – jei pakeičiama švelnesne bausme	Sąlyginis paleidimas
Panaikinimo sąlygos	Jeigu asmuo, lygtinai atleistas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, be pateisinamų priežasčių neįvykdo teismo paskirtų įpareigojimų arba pažeidinėja viešąją tvarką, girtauja ar padaro kitų teisės pažeidimų, už kuriuos jam ne mažiau kaip du kartus buvo taikytos administracinės nuobaudos ar drausminio poveikio priemonės, teismas tokį elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu įspėja nuteistą, kad gali būti panaikintas lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą. Jeigu įspėtas nuteistasis toliau nevykdo teismo paskirtų įpareigojimų ar daro teisės pažeidimus, teismas jo elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu priima sprendimą panaikinti lygtinį atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir vykdyti neatliktą bausmės dalį (BK 77 str. 5 d.)	Jeigu darbingas lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos asmuo vengia dirbti arba sistemingai ar piktybiškai pažeidinėja darbo drausmę, taip pat jeigu lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos asmuo sistemingai pažeidinėja ar itin piktybiškai pažeidžia viešąją tvarką ar jam nustatytas pareigas, policija, siekdama užkirsti kelią vengimui vykdyti teismo nutartį, jį gali sulaikyti ne ilgiau kaip penkioms paroms. Pataisos inspekcija gali perduoti medžiagą teismui, kad būtų sprendžiama dėl tokio asmens pasiuntimo į pataisos įstaigą atlikti likusią laisvės atėmimo bausmės dalį (BVK 161 str. 3 d.)
Elgesio kontrolė ir socialinė pagalba	Priziūri ir socialinę pagalbą teikia pataisos inspekcijos	Priziūri ir socialinę pagalbą teikia pataisos inspekcijos. Gali skirti paskatinimus ir nuobaudas (BVK 162 str.)
Taikymo praktika 2007 m.	Pritaikyta 0,3 proc. (13) paleistųjų iš įkalinimo įstaigų.	Pritaikyta 47,6 proc. (1832) paleistųjų iš įkalinimo įstaigų.

Iš detalizuotų abiejų instituto taikymo sąlygų matyti, jog lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.) labiau priklauso nuo laisvės atėmimo bausmę atliekančio asmens elgesio įkalinimo įstaigoje – pirmiausia, nuo grupės (lengvos, paprastos arba drausminės), kurioje jis tuo metu atlieka bausmę. Taikant lygtinį atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimą švelnesne bausme (Lietuvos BK 77 str.), svarbiausias kriterijus yra atliktoji bausmės dalis. Vienas esminių šių dviejų institutų skirtumų yra tas, kad lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų atveju įkalinimo įstaigų administracijos privalo teismui duoti teikimą, kai tik atsiranda būtinos sąlygos (Lietuvos BVK 164 str. 1 d.), o lygtinio atleidimo atveju tai yra tik įkalinimo įstaigos administracijos teisė, bet ne pareiga. Be to, pastaruoju atveju yra svarbi privaloma sąlyga, labai apribojanti galimybes taikyti šį institutą – visiškai atlyginta nusikaltimu padaryta turtinė žala arba iš dalies atlyginta ar pašalinta ir priimtas įsipareigojimas per neatliktos bausmės laiką visiškai ją atlyginti ar pašalinti (BK 77 str. 1 d.).

Nagrinėjant lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo įstaigų ir atleidimo nuo dalies bausmės ar jos pakeitimo švelnesne galimybes nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos, kartu reikėtų atkreipti dėmesį, kad Lietuvos BK 77 str. 3 dalis nenumato lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ne tik nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos, bet ir pavojingiems recidyvistams, taip pat asmenims, kurie jau buvo lygtinai atleisti nuo bausmės prieš terminą ir per neatliktos bausmės dalies laiką padarė naują tyčinį nusikaltimą. Lietuvos BVK 158 straipsnis lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų galimybės taip pat nenumato tam tikroms nuteistųjų kategorijoms. Taikant lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo įstaigų ir atleidimo nuo dalies bausmės ar jos pakeitimo švelnesne nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos, pagal baudžiamosios ir bausmių vykdymo teisės sistemą reikia įvertinti, ar šie apribojimai taip pat turėtų būti taikomi.

Remiantis Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijomis, užsienio valstybių baudžiamaisiais įstatymais, sisteminiu Lietuvos baudžiamųjų įstatymų nuostatų aiškinimu bei Konstitucinio Teismo jurisprudencijos kontekstu, darytina išvada, kad Lietuvos BK 77 str. 3 dalyje ir Lietuvos BVK 158 straipsnyje numatyti apribojimai taikyti lygtinį paleidimą ar atleidimą nuo bausmės nėra pagrįsti. Kaip jau buvo minėta (žr. *pirmą skyrių*) Europos Tarybos Ministrų komitetas 2003 m. rugsėjo 24 d. rekomendacijoje Nr. (2003)22 valstybėms narėms Dėl lygtinio paleidimo (parolio) bendruosiuose principuose teigė, kad norint sumažinti žalingą įkalinimo poveikį ir skatinti kalinių įsiliejimą į visuomenę sąlygomis, padedančiomis garantuoti laisvėje esančios visuomenės saugumą, įstatymai lygtinį paleidimą turėtų leisti taikyti *visiems laisvės atėmimo bausme nuteistiems asmenims*, taip pat ir atliekantiems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę. Palyginus Lietuvos ir kitų Europos valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose numatytus ribojimus paleisti nuteistuosius laisvės atėmimu anksčiau termino, matyti, kad Lietuva išsiskiria šių ribojimų griežtumu. Absoliuti dauguma valstybių apskritai nenustato jokių formalių ribojimų ir asmens pasirengimo paleidimui vertinimą palieka bausmę vykdančios ir (ar) specialios įstaigos (pvz., Probacijos tarnybos Airijoje), taip pat teismo ar kitos aukščiausios valdžios institucijos kompetencijai.

Sistemiškai palyginus Lietuvos BK 77 straipsnio 3 dalyje ir Lietuvos BVK 158 straipsnyje numatytus apribojimus, matyti, kad Lietuvos įstatymų leidėjas nesilaiko nuoseklios pozicijos šiuo klausimu (taip greičiausiai yra dėl jau minėtų istorinių teisėkūros aplinkybių, dėl kurių abiejų straipsnių esmė buvo gero-

kai „išderinta“). Pavyzdžiui, pavojingiems recidyvistams numatoma lygtinio paleidimo galimybė, bet nenumatoma teisė į lygtinį atleidimą nuo bausmės. Asmenims, nuteistiems už nusikaltimus Lietuvos valstybės nepriklausomybei, taip pat už tyčinius nusikaltimus, padarytus pataisos įstaigose, nėra numatyta teisė į lygtinį paleidimą, bet jie turi teisę į lygtinį atleidimą nuo bausmės. Asmenims, kurie būdami lygtinai atleisti nuo bausmės prieš terminą per neatliktos bausmės dalies laiką padarė naują tyčinį nusikaltimą, netaikomas nei lygtinis paleidimas, nei lygtinis atleidimas nuo bausmės. Tačiau asmenims, kurie nusikalsta po lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos, tie apribojimai netaikomi. Šis įstatymų leidėjo nenuoseklumas turbūt rodo, kad nėra vienareikšmės politinės valios minėtų kategorijų asmenims atimti galimybę išeiti iš laisvės atėmimo įstaigos anksčiau termino.

Kartu pabrėžtina, kad formalus („mechaninis“) teismo galimybės individualiai įvertinti nuteistojo asmenybės progresą ir jo pasirengimą gyventi visuomenėje apribojimas gali sukelti abejonių, ar toks reguliavimas atitinka Konstitucijoje įtvirtintą teisingumo principą. Kaip jau buvo minėta, Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarime konstatuota, kad įstatymų leidėjas turi įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas, skirdamas bausmę už nusikalstamą veiką, galėtų atsižvelgti į visas baudžiamąją atsakomybę lengvinančias bylos aplinkybes, taip pat į tas, kurios nėra *expressis verbis* nurodytos įstatyme, ir paskirti švelnesnę bausmę negu numatyta įstatymo. Manytume, kad šį principą ir jo aiškinimą galima pritaikyti ir sprendžiant asmens paleidimo iš laisvės atėmimo įstaigos anksčiau termino reguliavimo klausimą.

IŠVADOS

Galima apibendrinti, jog siekiant, kad Lietuvos baudžiamieji įstatymai atitiktų konstitucinius principus, tarptautinius standartus ir būtų nuoseklūs, pirmiausia reikėtų atsisakyti Baudžiamojo kodekso 77 str. 3 dalyje ir Bausmių vykdymo kodekso 158 straipsnyje numatytų kategoriškų apribojimų taikyti lygtinį atleidimą nuo bausmės ar lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo įstaigos. Taip pat diskutuotina, ar šių dviejų institutų nereikėtų sujungti į vieną, nustatant vieną bendrą teisinį lygtinio paleidimo reglamentavimą Lietuvoje.

Įtvirtinant lygtinio paleidimo galimybę laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistiems asmenims, būtų svarbu:

1) nustatyti minimalų terminą, kada laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteisti asmenys (ir/arba įkalinimo įstaigos) galėtų kreiptis į teismą su prašymu

paleisti juos lygtinai (arba lygtinai atleisti nuo baudmės prieš terminą), tarkim, po 20 metų baudmės atlikimo;

2) nustatyti privalomą bandomąjį lygtinio paleidimo terminą (pavyzdžiui, iki 5 metų);

3) neapriboti lygtinio paleidimo galimybės nuteistiesiems iki gyvos galvos, neturėjusiems galimybės atlyginti nusikaltimu padarytos turtinės žalos (šiuo atveju racionaliau būtų sieti nuteistųjų iki gyvos galvos lygtinio paleidimo galimybę su BVK 157 str., o ne su BK 77 str. 1 d. sąlygomis, jei būtų nuspręsta šiuos du straipsnius palikti);

4) neriboti nuteistųjų iki gyvos galvos lygtinio paleidimo galimybės koikioms nors nuteistųjų kategorijoms (kaip tai yra nustatyta taikant lygtinį paleidimą terminuotu laisvės atėmimu nuteistiems asmenims), pagrindiniu kriterijumi laikant asmens pavojingumo visuomenei tikimybę, nustatomą atliekant psichologinę ir socialinę nuteistojo ekspertizę;

5) numatyti privalomą probacijos tarnybos (pataisos inspekcijos) priežiūrą tokiems asmenims;

6) įtvirtinti privalomą trumpalaikę išvyką į namus prieš paleidžiant nuteistuosius iki gyvos galvos lygtinai (kaip tai, pavyzdžiui, įtvirtinta Suomijoje, Vokietijoje); tokia privaloma išvyka galėtų būti numatyta visiems lygtinai paleidžiamiesiems asmenims.

LITERATŪRA

I. Tarptautiniai teisės aktai

1. Europos Sąjungos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimo 2002/584/TVR Dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos (OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas).
2. Europos Tarybos Ministrų komiteto rezoliucija Nr. (76) 2 Dėl elgesio su ilgam terminui nuteistais kaliniais, priimta 1976 m. vasario 17 d.
3. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (2003) 22 valstybėms narėms Dėl lygtinio paleidimo (parolio), priimta 2003 m. rugsėjo 24 d.
4. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (2003) 23 valstybėms narėms Dėl įkalinimo įstaigų administracijos darbo su nuteistaisiais laisvės atėmimu iki gyvos galvos ir ilgalaikėmis laisvės atėmimo baudmėmis, priimta 2003 m. spalio 9 d.
5. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

6. 1998 m. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.

7. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

II. Nacionaliniai teisės aktai (pagal priėmimo datą)

8. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas. Vilnius: Mintis, 1983.

9. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos atstačius nepriklausomą Lietuvos valstybę, priimtas 1990 m. gegužės 8 d., Nr. I-194 // Valstybės žinios. 1990, Nr. 14-393.

10. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. kovo 12 d. nutarimas Nr. I-1136 Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų // Valstybės žinios. 1991, Nr. 9-244.

11. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos pažymint Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimą, priimtas 1993 m. birželio 15 d., Nr. I-182 // Valstybės žinios. 1993, Nr. 25-580.

12. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo, priimtas 1995 m. balandžio 27 d. // Valstybės žinios. 1995, Nr. 37-913; 2006, Nr. 17-595.

13. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos, priimtas 1995 m. gruodžio 21 d., Nr. I-1153 // Valstybės žinios. 1996, Nr. 4-89.

14. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos už kai kurių operacijų užsienio valiuta norminių aktų pažeidimą, priimtas 1996 m. liepos 10 d., Nr. I-1455 // Valstybės žinios. 1996, Nr. 71-1708.

15. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl dalinės amnestijos akto, priimtas 1998 m. gruodžio 22 d., Nr. VIII-994 // Valstybės žinios. 1999, Nr. 1-1.

16. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos akto, priimtas 2000 m. balandžio 11 d., Nr. VIII-1619 // Valstybės žinios. 2000, Nr. 35-973.

17. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d., Nr. VIII-1968 // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

18. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos pažymint Lietuvos Respublikos Konstitucijos dešimties metų sukaktį, priimtas 2002 m. lapkričio 7 d., Nr. IX-1182 // Valstybės žinios. 2002, Nr. 112-4981.

19. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, priimtas 2002 m. birželio 27 d., Nr. IX-994 // Valstybės žinios. 2002 Nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

20. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto ratifikavimo, priimtas 2003 m. balandžio 1 d. // Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2156.

21. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas dėl malonės komisijos sudarymo ir jos nuostatų. 2007 02 15, Nr. 1K-880 // Valstybės žinios. 2007, Nr. 22-823.

III. Užsienio šalių teisės aktai

22. *Deutsches Jugendgerichtsgesetz*, in der Fassung vom 11. Dezember 1974 mit späteren Änderungen.
23. *Deutsches Strafgesetzbuch* vom 15. Mai 1871, in der Fassung vom 11. März 2008.
24. *Deutsches Strafvollzugsgesetz* vom 16. März 1976 mit späteren Änderungen.
25. *Deutsches Völkerstrafgesetzbuch* vom 26. Juni 2002.
26. *England and Wales Crime (Sentences) Act*, 1997. http://opsi.gov.uk/acts/acts1997/uk-pga_19970043_en_1
27. *England and Wales Criminal Justice Act*, 2003. http://opsi.gov.uk/acts/acts2003/uk-pga_20030044_en_1.htm
28. *Irish Offences Against the State Act*, 1939.
29. *Irish Criminal Justice Act*, 1960.
30. *Irish Criminal Justice Act*, 1990.
31. *Irish Criminal Justice (Temporary Release of Prisoners) Act*, 2003.
32. *Österreichisches Strafgesetzbuch* vom 23. Januar 1974, mit späteren Änderungen bis 8. Mai 2006.
33. *Schweizerisches Strafgesetzbuch*, mit den Änderungen bis 1. Januar 2007. http://www.admin.ch/ch/d/sr/311_0/index.html

IV. Mokslinės publikacijos

34. *Laubenthal K.* Strafvollzug. 3. Aufl. Springer Verlag, Heidelberg, 2003.
35. *Morgenstern Ch.* „Lebenslang“ ernst nehmen – die Praxis der lebenslangen Freiheitsstrafe / Neue Kriminalpolitik. 2004, Nr. 2, p. 52–55.
36. *Piesliakas V.* Lietuvos baudžiamoji teisė. Kn. 2: aplinkybės, darančios įtaką baudžiamajai atsakomybei, ir nusikalstamos veikos teisiniai padariniai. Vilnius: Justitia, 2008.
37. *Sakalauskas G.* Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė // Sociologija. Mintis ir veiksmai. 2007, Nr. 2, p. 122–134.
38. *The Management and Review of Life-Sentence Prisoners in England and Wales by Vicki V. R. Harris* // Long-Term Offenders 1992 – Volume 4, Number 2, http://www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e042/042q_e.pdf
39. *Zierlein K. G.* Grundrechtsschutz im Strafrecht, Strafverfahrens- und Strafvollzugsrecht unter Berücksichtigung der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts // Teisė. 2000, Nr. 36, p. 121.

V. Teismų praktika

40. Deutsches BVerfGE 45, 187.

41. Europos žmogaus teisių teismo 2001 m. spalio 16 d. sprendimas byloje *Einhorn prieš Prancūziją* (App. Nr. 71555/01) // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=71555/01%20%20by%20%20Ira%20%20Samuel%20%20EINHorn%20%20France&sessionid=14189266&skin=hudoc-en>

42. Europos žmogaus teisių teismo 2002 m. gegužės 28 d. sprendimas byloje *Stafford prieš Jungtinę Karalystę* (App. Nr. 46295/99) // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Stafford&sessionid=14189266&skin=hudoc-en>

43. Europos žmogaus teisių teismo 2003 m. spalio 16 d. sprendimas byloje *Wynne prieš Jungtinę Karalystę* (App. Nr. 67385/01) // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Wynne&sessionid=14189266&skin=hudoc-en>

44. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Byla Nr. 13/02-22/02. 2003 06 10.

VI. Publikacijos žiniasklaidos priemonėse

45. *Laisvoji enciklopedija*: www.wikipedia.org

46. *Österreich – für 10 Delikte gibt es lebenslang* // Blaulicht und Graulicht – das Online Magazin, 01.05.2008. <http://diegalerie.wordpress.com/2008/05/01/osterreich-fur-10-delikte-gibt-es-lebenslang/>

VII. Veiklos ataskaitos ir statistika

47. *Airijos Probacijos tarnybos duomenys*: <http://www.probatation.ie/pws/websitepublishing.nsf/Content/Probation+Work+and+Research-Probation+work+with+adults-Supervised+Temporary+Release>

48. *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Bausmių rūšys ir amnestijos taikymas (I instancijos teismuose)*. Nacionalinės teismų administracijos statistinė ataskaita. <http://www.nplc.lt/stat/atas/tdlbbn-balbbn-ba.htm>

49. *Council of Europe Annual Penal Statistics*. SPACE I: Survey 2006, Strasbourg, 23 January 2008. [http://www.coe.int/t/le/legal_affairs/legal_co%20operation/prisons_and_alternatives/statistics_space_ilpc-cp%20\(2007\)%2009%20rev3%20-%20e%20\(SPSPACE%202006\)%2023-01-08.pdf](http://www.coe.int/t/le/legal_affairs/legal_co%20operation/prisons_and_alternatives/statistics_space_ilpc-cp%20(2007)%2009%20rev3%20-%20e%20(SPSPACE%202006)%2023-01-08.pdf)

50. *Deutsches Statistisches Bundesamt*, www.destatis.de

51. *Nuteistųjų skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė 1997-2007 m.* Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracijos reikalų skyrius. <http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/nut/nut.htm>

52. *Parole Board Annual Report 2005*. <http://www.justice.ie/en/JELR/ParoleReport05.pdf> Files/ParoleReport05.pdf, taip pat http://www.citizensinformation.ie/categories/justice/prison-system/parole_board_of_ireland

53. *Polizeiliche Kriminalstatistik*. Grundtabelle ohne Tatortverteilung ab 1987. <http://www.bka.de/pks/zeitreihen/pdf/t01.pdf>

54. *Probation & Welfare Service Life Sentence Supervision Notice, February 2005*. [http://www.pro-bation.ie/pws/websitepublishing.nsf/attachmentsbytitle/Life+Sentence+Supervision+Notice+February+2005/\\$file/Life+Sentence+Supervision+Notice+February+2005.pdf](http://www.pro-bation.ie/pws/websitepublishing.nsf/attachmentsbytitle/Life+Sentence+Supervision+Notice+February+2005/$file/Life+Sentence+Supervision+Notice+February+2005.pdf)

Dr. Skirmantas BIKELIS

Dr. Gintautas SAKALAUSKAS

Law Institute

RELEASE ON PAROLE OF LIFE-SENTENCED PERSONS: INTERNATIONAL STANDARDS, FOREIGN EXPERIENCE AND PROPOSALS FOR LITHUANIA

Summary

The article provides an analysis of the international standards, foreign theory and practice relating to parole of life-sentenced persons; a legal and practical situation is presented, and proposals on how it should and could be changed are given.

Life imprisonment in many countries of the world is imposed as the strictest penalty for the gravest crimes. On the other hand, the concept of that penalty as used in the Lithuanian and many other languages has not been in conformity with its essence and contents since of long – most often this penalty is not served “life long”, foreseeing milder or stricter legal conditions, with the existence of which a persons sentenced to this penalty may be released (on parole) from the place of imprisonment.

This article is devoted to analysis of international standards relating to the execution of life sentence as well as analysis of the European Union legislation and practice in this field, presentation of the situation in Lithuania. In Lithuania, neither the Criminal Code nor the Code of the Execution of Penalties provides the opportunity of release (on parole) of a life-sentenced person, except for petition for mercy or amnesty procedure. This principal position, according to which release on parole is not possible by applying the legal provi-

sions of release on parole, and the execution of life sentence in common cases should be continued to the death of the convicted person, makes Lithuania distinguishable from the European Union legal-cultural space (as previously for the long time it was distinguished due to the imposition of death “penalty”).

At the end of analysis, the possible legal ways for solution of this problem are proposed which could be selected taking into account the proposals of the institutions and persons concerned with the solution of this problem as well as the generalized discussions.

Seeking that Lithuanian penal laws would be in conformity with the constitutional principles, international standards and would be consecutive, primarily, it would be necessary to reject the categorical restrictions, foreseen in the Part 3 of Article 77 of the Criminal Code and Article 158 of the Code of the Execution of Penalties, to apply the release on parole or on probation. In addition, it is subject to discussion, whether those both institutions should not be joined together, establishing one general legal regulation of release on parole in Lithuania.

While evaluating the opportunity of release on parole of life-sentenced persons, it would be important:

1) to determine the minimum term when life-sentenced persons (and/or the incarceration establishments) could apply to the court with the application to release them on parole (or replace that penalty by another penalty, for example, the termed imprisonment) (for example, after serving 20 years of penalty);

2) to determine the mandatory probationary period of release on parole (for example, up to 5 years);

3) not to restrict the opportunity of release on parole to the life-sentenced persons who had no opportunity of compensating property damage caused due to the crime (in this case, it would be more rational to relate the opportunity of release on parole of life-sentenced persons with Art. 157 of the CEP rather than with Pt 1 of Art. 77 of the CC, if it would be decided to leave those two articles);

4) not to limit the opportunity of release on parole of the life-sentenced by any categories of the sentenced (as it is established by applying the release on parole to the persons sentenced to the termed imprisonment), keeping as the main criterion the probability of danger of the person to the society, established by performing the psychological and social expertise of the convict;

5) to provide for the mandatory supervision of the Parole Service (correctional inspectorate);

6) to enforce the mandatory short-term visit home prior to releasing the life-sentenced convicts on parole (for example, as it was enforced in Finland, Germany); such a mandatory visit could be provided for all persons released on parole.

Straipsnis redakcijai ģteiktas 2008 m. lapkriĉio 12 d.